

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

ГНАТЕНКО Валерій Сергійович

УДК: 330.3+004.9:338.4(477)

**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ В СИСТЕМІ
ЦИФРОВІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

25.00.05 – державне управління у сфері державної
безпеки та охорони громадського порядку

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора наук з державного управління

КИЇВ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті підготовки кадрів державної служби зайнятості України.

Науковий консультант – доктор наук з державного управління,
доктор медичних наук, Заслужений лікар
України, професор
ПАНЧЕНКО Олег Анатолійович,
Державний заклад «Науково-практичний
медичний реабілітаційно-діагностичний центр
МОЗ України», директор, головний науковий
співробітник

Офіційні опоненти: доктор наук з державного управління,
доктор юридичних наук, Заслужений юрист
України, професор
БЕСЧАСТНИЙ Віктор Миколайович,
керівник Секретаріату Конституційного Суду
України

доктор наук з державного управління, професор
ПАРХОМЕНКО-КУЦЕВІЛ Оксана Ігорівна,
завідувач кафедри публічного управління та
адміністрування Переяслав-Хмельницького
державного педагогічного університету імені
Григорія Сковороди

доктор наук з державного управління, доцент
ЯРОВОЙ Тихон Сергійович,
доцент кафедри публічного адміністрування
ПрАТ «ВНЗ Міжрегіональна Академія
управління персоналом»

Захист відбудеться «30» вересня 2021 р. о 10.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.142.04 ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» за адресою: 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2.

З дисертацією можна ознайомитись в Міжнародному бібліотечно-інформаційному центрі імені Ярослава Мудрого Міжрегіональної Академії управління персоналом (03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2).

Автореферат розісланий 30 серпня 2021 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

М.Ф. Головатий

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Досягнення стабільної економічної безпеки є одним із життєво важливих завдань розвитку держави, так як економічна безпека держави є невід'ємною складовою національної безпеки. Вона відіграє вирішальну роль у досягненні економічного суверенітету держави, забезпеченні економічного розвитку, реалізації ефективної соціальної політики, убезпеченні суспільства від екологічних стихій, зростанні національної конкурентоспроможності в умовах міжнародної економічної взаємозалежності. Створення ефективної системи економічної безпеки держави дає можливість вчасно протидіяти загрозам щодо національних економічних інтересів і запобігати заподіяння збитків соціально-економічній системі в цілому.

Сучасне інформаційне суспільство переживає період цифровізації, бурхливого розвитку, формування нового економічного порядку і реконструкції світової економіки. В економіці новітнього часу інформація відіграє величезну роль, модифікуючи практично всі сторони соціального буття. Тому формується нова економіка, заснована на цифрових технологіях, засобах обчислювальної техніки, новітніх видах телекомунікацій, мережевих інформаційних технологіях. Таким чином, усі сфери життєдіяльності людини містять ризики та небезпеки, які необхідно враховувати при визначенні та досягненні цілей, висунутих суспільством. Економічна безпека держави має першорядне значення для її розвитку, так як вона дає орієнтири для прийняття правильних соціально-економічних рішень.

Тому на сьогодні вплив динамічного змінення геополітичних та геоекономічних умов потребує нові вимоги до забезпечення національної безпеки держави та її сталого розвитку. Одне з центральних місць у структурі національної безпеки України займає її економічна безпека, яка гарантує незалежність країни, умови стабільності і ефективної життєдіяльності суспільства. У зв'язку з цим відстеження тенденцій в економічній сфері, виявлення основних ризиків і загроз безпеці економіки, визначення заходів щодо зниження їх негативного впливу актуальні як з наукової, так і з практичної точки зору. Таким чином, в умовах сучасної економіки виникає необхідність переосмислення підходів до побудови системи економічної безпеки з урахуванням розширення інформаційної сфери. Розуміння специфіки впливу інформаційних загроз на економічну безпеку держави дозволяє вийти на визначення детермінант, що впливають на механізм забезпечення економічної безпеки держави в майбутньому, що відноситься до числа ключових завдань економічної політики.

Значний внесок у дослідження процесів забезпечення національної безпеки в контексті розвитку інформаційного суспільства зробили такі вчені, як: С. Андреев, О. Власюк, Д. Венцовський, В. Горбулін, Ю. Древаль, А. Качинський, Н. Косолапов, М. Криштанович, Я. Малик, В. Ліпкан, В. Мамонов, В. Манілов, Н. Нижник, С. Павленко, В. Пилипчук,

Г. Пономаренко, І. Проценко, І. Руснак, Г. Ситник, Ш. Султанов, М. Сунгуровський, О. Соснін та ін.

Окремі аспекти обраної нами проблематики з позицій державного управління розглядали В. Абрамов, Р. Войтович, Н. Грицяк, В. Карлова, Д. Кучма, О. Литвиненко, В. Мандрагеля, Р. Марутян, Ю. Нестеряк, Н. Нижник, К. Павлюк, І. Пантелейчук, Т. Пахомова, О. Пухкал, А. Савков, С. Серьогін, Г. Ситник, В. Смолянчук, С. Соловійов, І. Сурай, О. Твердохліб, С. Телешун, М. Шевченко.

Вивчення законодавчих документів Верховної Ради України, а саме: Закону України «Про інформацію», Закону України «Про національну безпеку України», Закону України «Про Національну програму інформатизації», Закону України «Про Концепцію Національної програми інформатизації», Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» та нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, у тому числі Розпорядження Кабінету міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації» свідчать, що рівень державного управління національною системою економічної безпеки не відповідає новим соціально-економічним умовам і викликам сьогодення. Тому на сьогодні існує нагальна потреба у розробці нової моделі стратегії економічної безпеки України, що дозволить модернізувати загальну структуру економічного забезпечення та виконуватиме функції планування, моніторингу, прогнозування ризиків і успішного розвитку економіки в країні.

Науковий пошук комплексних заходів і методів удосконалення системи економічної та інформаційної безпеки виробничих структур, підвищення управлінського потенціалу, особливо органів виконавчої влади, зумовлює високий ступінь актуальності дисертаційного дослідження. Разом із тим, у роботі викладені на єдиних системних засадах основи національної безпеки держави, визначені місце і роль економічної безпеки в системі національної безпеки держави в умовах цифровізації, сутність сучасних загроз економічній безпеці, що зумовлені впливом цифровізації на національну безпеку держави. Із аналізу наявних наукових досліджень щодо розробки державно-управлінських аспектів забезпечення економічної безпеки доводиться констатувати, що в системі державного управління до цього часу відсутні комплексні наукові дослідження, присвячені теоретичним аспектам формування та функціонування системи державного управління забезпеченням економічної безпеки в системі цифровізації національної безпеки.

Таким чином, в умовах сучасної економіки виникає необхідність переосмислення підходів до побудови системи економічної безпеки з урахуванням розширення інформаційної сфери. Розуміння специфіки впливу інформаційних загроз на економічну безпеку держави дозволяє визначити пріоритетні напрямки державного регулювання, які впливають на систему забезпечення економічної безпеки в умовах цифровізації, що відноситься до числа ключових завдань економічної політики держави. Усе це зумовило вибір

теми дисертаційного дослідження, її своєчасність, актуальність та значимість як в теоретичному, так і в практичному аспектах.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційну роботу виконано за темами науково-дослідних робіт державного закладу «Науково-практичний медичний реабілітаційно-діагностичний центр Міністерства охорони здоров'я України» «Розробка технології медико-психологічної реабілітації та соціальної абілітації дітей, які зазнали психологічного насилля» (ДР № 0120U101301), «Теоретико-методологічні основи державного регулювання та практики інформаційної безпеки в умовах турбулентності: політичні, юридичні, економічні, соціальні й психологічні проблеми» (ДР № 0120U100582), «Теоретико-методологічні засади державного регулювання медико-психологічної реабілітації та абілітації» (ДР № 0120U100628), «Розробка системи реабілітації медико-психологічного спрямування особам в умовах інформаційно-психологічної війни» (ДР № 0120U101304), де автор був співвиконавцем тем, у межах яких було проаналізовано міжнародний досвід та обґрунтовано теоретико-методологічні основи державного управління у сфері забезпечення національної економічної безпеки України.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є наукове обґрунтування теоретико-методологічних засад державного управління у сфері забезпечення економічної безпеки в системі цифровізації національної безпеки та розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення даного процесу.

Відповідно до мети було поставлено такі завдання:

- здійснити аналіз теоретико-методологічних засад державного управління економічною безпекою в умовах цифровізації та сучасного стану нормативно-правового регулювання економічної безпеки, визначити проблемні аспекти;
- встановити та систематизувати складові компоненти й фактори економічної безпеки держави в умовах становлення цифрового суспільства;
- розглянути сучасні глобалізаційні виклики та реагування на них у контексті забезпечення стабільного розвитку економіки України;
- проаналізувати міжнародний досвід щодо формування економічної безпеки держави та виокремити перспективні для України напрямки;
- виділити сучасні інформаційні загрози економічній безпеці України та державні управлінські підходи щодо реагування на них;
- встановити та оцінити взаємозв'язок інформаційної та економічної безпеки для вироблення дієвих заходів державного регулювання;
- розкрити сучасні тренди економічних кіберзагроз та запропонувати напрямки удосконалення державного управління у сфері економічної кібербезпеки та підготовки відповідних фахівців;
- дослідити вплив економічної небезпеки, інформаційних загроз на людину та її особистісні реакції на сучасні інформаційно-психологічні стреси;

- розробити модель синхронізації економіко-особистісної взаємодії та визначити пріоритетні напрями державної політики щодо підвищення економічної безпеки України;

- сформулювати та обґрунтувати концептуальні засади оптимізації системи державного управління забезпечення економічної безпеки в умовах цифровізації.

Об’єктом дослідження є система забезпечення економічної безпеки держави.

Предметом дослідження є державне управління забезпеченням економічної безпеки України в системі цифровізації національної безпеки.

Методи дослідження. В основу методологічного забезпечення роботи покладено комплекс загальнонаукових та спеціальних, емпіричних і теоретичних методів дослідження, зокрема:

- теоретико-методологічний аналіз – для визначення актуального стану наукових розробок та нормативно-правової бази щодо державного регулювання економічною безпекою;

- дефініційний аналіз – вивчення понятійного концепту категорій «економічна безпека», «економічна небезпека», «цифрове суспільство», «цифровий концлагер», «кібербезпека», «кібернебезпека», «глобалізація», «інформатизація» та інші;

- інституційний метод – представлений комплексом усезагальних, загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, який дозволив провести аналіз діяльності органів державної влади, що складають систему забезпечення економічної безпеки держави;

- порівняльно-ретроспективний аналіз й абстрагування – для встановлення змісту та етапності розвитку державного управління, причинно-наслідкових зв’язків застосування безпеки державного управління;

- порівняльно-правовий метод – для дослідження особливостей законодавчого врегулювання сфери забезпечення економічної безпеки в Україні;

- метод компаративного аналізу – для вивчення закордонного досвіду щодо правового регулювання організації та здійснення протидії загрозам економічній безпеці;

- психодіагностичні методи (анкетування, тестування) – для встановлення реакції особистості на економічні кризові явища держави;

- метод моделювання, що дав можливість розробити модель поведінки економіки при впливі деструктивних факторів; модель синхронізації економіко-особистісної взаємодії;

- аналіз емпіричної та статистичної інформації – для визначення тенденцій щодо змін державно-суспільних відносин та актуальних напрямів підвищення дієвості державного управління в умовах цифровізації;

- системний метод (системний аналіз та синтез) – для ґрунтового підходу до розгляду структурних складових системи забезпечення економічної безпеки;

- аксіологічний метод – для аналізу потреб, що відповідають особистим запитам і нормам суспільства у стані соціально-економічної і психологічної нестабільностей із метою формування нової онтологічної картини управління у сфері забезпечення національної економічної безпеки в умовах цифровізації;

- метод дедукції – для з'ясування цілей управлінських впливів державного управління;

- метод індукції – для узагальнення та систематизації емпіричного матеріалу при проведенні комплексного аналізу забезпечення економічної безпеки, визначення засобів та інструментів державного управління в досліджуваній сфері, об'єднання цілей і сфер управління, формулювання висновків, рекомендацій та визначення шляхів подальшого розвитку системи державного управління.

Застосовані в сукупності методи дозволили систематизувати емпіричну інформацію, проаналізувати сучасний стан нормативно-правового регулювання економічної безпеки, виявити пріоритетні управлінські рішення та розробити рекомендації щодо оптимізації системи державного управління забезпечення економічної безпеки в умовах цифровізації.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в новому систематизованому комплексному дослідженні економічної безпеки особистості, суспільства, державних інституцій та в розробці рекомендацій щодо оптимізації системи державного управління забезпечення економічної безпеки в умовах цифровізації національної безпеки.

Найсуттєвіші результати дисертаційного дослідження, які містять наукову новизну, полягають у тому, що:

уперше:

- розроблено та обґрунтовано концептуальні засади оптимізації системи державного управління щодо забезпечення економічної безпеки в умовах цифровізації, що представлено у вигляді удосконалення законодавчої, нормативно-правової та відомчої баз задля підвищення ефективності організації економічної, інформаційної безпеки та кібербезпеки; покращення взаємодії органів державної влади з питань встановлення, оцінки та прогнозування загроз економічної безпеки із розробкою відповідних заходів запобігання ризиків, загроз та ліквідації їх наслідків, налагодження взаємовигідного міжнародного економічного співробітництва; впровадження адаптивного позитивного закордонного досвіду організації економічної безпеки та виявлення пріоритетних напрямків підвищення стійкості та стабільності останнього;

- розроблено модель, що відображає взаємозв'язок безпекових факторів із фокусом уваги на забезпечення економічної стабільності та стійкості, як основних умов прогресивного розвитку економіки, що представляє науковий інтерес для поглиблення знань та придбання умінь дієвого державного регулювання;

- досліджено вплив економічної небезпеки, інформаційних загроз на людину, встановлені її особистісні реакції на сучасні

інформаційно-психологічні стреси, що надало змогу спрогнозувати наслідки на особистісному, суспільному і державному рівнях;

- обґрунтовано необхідність створення єдиної сфери діяльності в забезпеченні інформаційно-економічної безпеки – комплексної системи, що забезпечує захист життєво важливих інтересів громадян, суспільства та держави в економічній сфері від внутрішніх і зовнішніх інформаційних загроз;

- розроблено модель синхронізації економіко-особистісної взаємодії, що доводить цілісність окремої особистості і загальної економіки держави через логічно-структурний ланцюжок (негативно-уразливий інформаційний контент – інтенсивна нервово-психічна напруга у суспільстві – порушення адаптації – зниження соціальної активності особистості – зменшення об'єму суспільно-корисного виробництва національного продукту – збільшення економічних ризиків і загроз – розвиток синдрому "Fluctuating economy"), розкриває значимість і наслідки соціально-економічних трансформацій, описує зв'язок структурних компонентів системи «особистість-економіка-держава» з визначенням їхнього впливу один на одного та урахуванням основних, додаткових зовнішніх та внутрішніх чинників;

удосконалено:

- пріоритетні управлінські заходи у сфері економічної кібербезпеки, що полягають у інтенсивному підвищенні ефективності нормативної бази, направленої на реалізацію системи управління кібербезпекою; переосмислено роль держави у розбудові вітчизняної системи кіберзахисту; створення Експертної ради з питань кібербезпеки за участю фахівців з інформаційної безпеки, професійних спільнот, практичних психологів з управління персоналом, представників бізнесу та державних органів; налагодження обміну інформацією про кіберінциденти; затвердження Державної програми навчання для громадян та організацій, формування як загальної інформаційної культури, так і культури кібербезпеки в суспільстві;

- модель поведінки економіки при впливі деструктивних факторів, у якій зазначено, що на стан економіки впливають, із одного боку виклики та загрози (сукупність дестабілізаційних чинників), а з іншого – наслідки реалізації ризиків, які залежать від управлінських рішень;

- уявлення про складові системи економічної безпеки, що виступають складними структурами та самостійними підсистемами, взаємодія яких формує державну політику в економічній сфері, де суттєво зростає роль інформаційної безпеки національної економіки, що виступає окремою самостійною складовою економічної безпеки;

- орієнтир сучасної системи економічної безпеки, що пов'язаний з інноваційною продуктивною діяльністю особистості, повинен ґрунтуватися на людиноцентризмі, який актуалізує гуманістичні тенденції світоглядного уявлення, консолідує індивідуальні, групові, колективні, соціальні, національні, міжнаціональні та загальноцивілізаційні інтереси, тим самим забезпечуючи умови креативності, свободи вибору задля збереження і розвитку кадрових, соціальних, природних, політичних, геополітичних ресурсів держави.

набули подальшого розвитку:

- теоретико-методологічні підходи до державного управління економічною безпекою в умовах цифровізації та сучасного стану нормативно-правового регулювання економічної безпеки;
- понятійно-категорійний апарат у контексті наукової галузі державного управління, зокрема, введення до наукового обігу таких понять: «економічна безпека держави», «інформаційно-економічна безпека», «економічна небезпека особистості» «економічна небезпека держави»;
- напрями державної політики щодо підвищення економічної безпеки України шляхом проведення активної інноваційної політики; розвитку внутрішнього ринку держави; підвищення добробуту населення; збільшення ефективності управління власністю – і в приватному, і в державному секторах; зменшення чинного стану національної економіки на користь орієнтованого на експорт сектора економіки.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблені теоретичні положення доведені до рівня конкретних практичних пропозицій (прогнозування і своєчасне виявлення сучасних інформаційних загроз економічній безпеці України та державні управлінські підходи щодо реагування на них; встановлення взаємозв'язку інформаційної та економічної безпеки для вироблення дієвих заходів державного регулювання; розкриття сучасних трендів економічних кіберзагроз, пропонування напрямків удосконалення державного управління у сфері економічної кібербезпеки та підготовки відповідних фахівців). Результати й основні положення роботи можуть використовуватися при опрацюванні довгострокових програм соціально-економічного розвитку України, реформуванні державного управління, шляхів утвердження в Україні стратегії стабілізації та економічного зростання, розвитку освіти.

Результати дисертаційного дослідження знайшли своє конкретне практичне застосування в роботі Головного управління Державної податкової служби у Донецькій області (довідка про впровадження № 29359 від 17.12.2020 року), Головного управління Державної фіскальної служби у Донецькій області (довідка про впровадження № 32568 від 28.01.2021 року), Управління Східного офісу Держаудитслужби в Донецькій області (довідка про впровадження № 75/1 від 16.12.2020 року), виконавчого комітету Слов'янської міської ради (довідка про впровадження № 12/8126/01 від 21.12.2020 року), виконавчого комітету Дружківської міської ради (довідка про впровадження № 1588/240.2191/1-21 від 23.02.2021), виконавчого комітету Костянтинівської міської ради (довідка про впровадження № 103.1-2021 від 11.01.2021 року), Краматорської районної ради (довідка про впровадження № 76/01-27 від 23.02.2021 року), ПАТ «Дружківський завод металевих виробів» (довідка про впровадження № 01/121а від 23.02.2021 року).

Крім того, слід зазначити про використання запропонованих у дисертаційному дослідженні теоретичних підходів, висновків та рекомендацій щодо засад оптимізації системи державного управління щодо забезпечення

економічної безпеки в умовах цифровізації у викладацькій, науковій і навчально-методичній діяльності Української інженерно-педагогічної академії (довідка про впровадження № 106-02-32/1 від 20.10.2020 року), Національного університету «Одеська юридична академія» (акт впровадження від 23 грудня 2020 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є виконаною особисто здобувачем науковою працею, теоретичні та прикладні результати отримані власною персоною. Сформульовані в дисертації наукові результати, висновки, рекомендації і пропозиції належать авторові. У наукових працях, опублікованих у співавторстві, дисертантові належать пропозиції щодо системного забезпечення інформаційної безпеки держави за трьома напрямками – інформаційна безпека особистості, суспільства, держави [5]; виявлення факторів впливу економічної нестабільності на особистість людини та запропоновані шляхи державного регулювання щодо забезпечення економічної безпеки населення [6]; виявлення та аналіз економіко-соціальних чинників дестабілізації національної безпеки України [12]; виділення сучасних трендів економічних кіберзагроз та напрямків удосконалення державного управління у сфері економічної кібербезпеки [23]; пропонування системи класифікації втрат на двох рівнях, що відображає їх зміст у процесі відтворення економіки і форми їх прояву в умовах конкретного господарського суб'єкта [29]; визначення умов розвитку інформаційної економіки в епоху турбулентної глобалізації [30]; визначення економічних ризиків в умовах інформаційної турбулентності держави [31]; розгляд інформаційної безпеки як складової економічної безпеки держави [32].

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження доповідались і обговорювались під час міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій, зокрема: I регіональної наукової конференції «Європейський вимір публічного управління» (Чернігів, 2017), II регіональної наукової конференції «Європейський вимір публічного управління» (Чернігів, 2018), III регіональної наукової конференції «Європейський вимір публічного управління» (Чернігів, 2019), IX міжнародної науково-практичної конференції «Dynamics of the development of world science» (Ванкувер, Канада, 2020), VII міжнародної науково-практичної конференції «Science, society, education: topical issues and development prospects» (Харків, 2020), щорічної міжнародної науково-практичної конференції «Україна 2030: публічне управління для сталого розвитку: матеріали» (Київ, 2020), науково-практичної конференції «Розвиток української держави в умовах активізації євроінтеграційних процесів» (Київ, 2020), науково-практичної конференції за участю міжнародних експертів «Медико-психологічні та інформаційні аспекти реабілітації і абілітації людини» (Костянтинівка, 2020), міжнародної науково-практичної конференції «Напрями вдосконалення механізмів державного управління в умовах сучасних реформаційних процесів» (Запоріжжя, 2020), VII всеукраїнської науково-практичної конференції «Публічне управління: проведення реформи в Україні» (Покровськ, 2020), VI

міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні аспекти модернізації науки в Україні: стан, проблеми, тенденції розвитку» (Варшава, Польща, 2021), VII міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні аспекти модернізації науки в Україні: стан, проблеми, тенденції розвитку» (Зальцбург, Австрія, 2021), всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання, напрями та завдання стабілізації економічного розвитку країни» (Київ, 2021), міжнародної науково-практичної конференції «Global and regional aspects of sustainable development» (Копенгаген, Данія, 2021), міжнародної науково-практичної конференції «Public administration: European development strategies» (Венеція, Італія, 2021), VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні аспекти модернізації науки в Україні: стан, проблеми, тенденції розвитку» (Марсель, Франція, 2021).

Публікації. Основні ідеї, положення та результати дисертаційного дослідження опубліковано в 44 наукових працях, зокрема 1 монографії, 1 главі у міжнародній колективній монографії, 21 статті у наукових фахових виданнях України із державного управління, 5 статтях у закордонних виданнях, у 16 тезах доповідей та матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота загальним обсягом 558 сторінок складається зі вступу, шести розділів (що включають 48 рисунків, 15 таблиць) та висновків, а також 8 додатків на 113 сторінках і списку використаних джерел із 367 найменувань, із яких 54 – іншомовні, що викладені на 36 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, розкрито сутність і ступінь наукової розробки проблеми, вказано на зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами досліджень, визначено мету і завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, охарактеризовано наукову новизну й практичне значення одержаних результатів, їхня реалізація, особистий внесок здобувача, наведено дані про публікації, ступінь апробації результатів дисертаційного дослідження, структури та обсягу дисертації.

У першому розділі – «Теоретико-методологічні засади забезпечення економічної безпеки в умовах цифровізації» – визначено теоретико-методологічні засади забезпечення економічної безпеки в умовах цифровізації, здійснено аналіз і систематизацію понятійно-категоріального апарату «економічна безпека» в системі національної безпеки, сформульовано визначення економічної безпеки в контексті національної безпеки, досліджено історичні засади становлення державного управління, з'ясовано особливості державного управління в умовах цифровізації, проаналізовано законодавче забезпечення та нормативно-правове регулювання формування й реалізація економічної безпеки України в сучасних умовах суспільного розвитку.

Дефініційний аналіз категорії «економічна безпека» показує, що сутність даного поняття представляється своєю багатовекторністю та

широкоспектральністю. Ураховуючи високу актуальність дослідників до проблем економічної безпеки, зроблено систематизацію підходів та змісту останнього. У додатку В дисертації наведено повний зміст представлених у таблиці 43 понять. Аналізуючи різні погляди категорії «економічна безпека» можна зазначити, що автори більшості понять надають суб'єктивності державі, економічній системі, безпеці. Зрідка у поняття «економічної безпеки» авторами включається колективна складова як забезпеченість народу та суспільства, і майже не враховується економічна безпека окремої особистості, громадянина держави. Ґрунтуючись на людиноцентричному підході й ураховуючи сучасні здобутки науки та практики поняття «економічна безпека» потребує доповнення і розширення його змісту.

Отже, економічна безпека – це багатфакторна, міжгалузева і багатовекторна складова національної безпеки, направлена на забезпечення стабільності, стійкості та сталого розвитку економіки, здатність до постійного оновлення й самовдосконалення особистості, суспільства, держави за умов збереження їх суверенітету, захисту суспільних та особистісних інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Дослідивши історичні засади становлення економічної безпеки держави виявлено, що на кожному з трьох основних етапів (доіндустріальний, індустріальний, постіндустріальний) були свої превалюючі чинники, такі як: географічні, екологічні, демографічні, трудові, технологічні, технічні, інтелектуально-освітні, інформаційні, які не втратили своєї актуальності і сьогодні, а, навпаки, збільшилися на даний час. Сучасні погляди на економічну безпеку мають розгалужений характер, а отже відсутня єдина думка щодо забезпечення її ефективної системи функціонування, зокрема у визначенні її змістовності, складових елементів, зовнішньої та внутрішньої структурованості взаємодії. Також ґрунтовним постає питання своєчасного виявлення і попередження впливу негативних загроз-факторів задля уникнення руйнівних наслідків становлення національної економіки та національної безпеки, тим самим забезпечуючи високу світову конкурентоспроможність.

Одним з найбільш складних, комплексних та малодосліджених феноменів наразі є «цифровізація» сучасного суспільства або активне впровадження цифрових технологій в усі суспільні сфери життя. При системному державному підході «цифрові» технології стимулюватимуть розвиток відкритого інформаційного суспільства як одного з істотних чинників розвитку демократії в Україні, підвищення продуктивності, економічного зростання, створення робочих місць, а також підвищення якості життя громадян України. Стан економіки супроводжується інтенсивним науково-технічним прогресом, розвитком цифрових технологій, стрімким переходом від класичної до інформаційної економіки та інше. А, отже, зростає попит на економічну безпеку, що є основною складовою національної безпеки, яка покликана забезпечити належне функціонування і розвиток держави за допомогою економічних інструментів в умовах цифровізації.

Доведено, що на стан економіки впливають з одного боку виклики та загрози (сукупність дестабілізаційних чинників), а з іншого боку, наслідки реалізації ризиків, які залежать від управлінських рішень, що можуть мати як позитивний, так і негативний результат. Відносно зазначеного, розроблено авторську модель поведінки економіки при впливі деструктивних факторів (рис. 1).

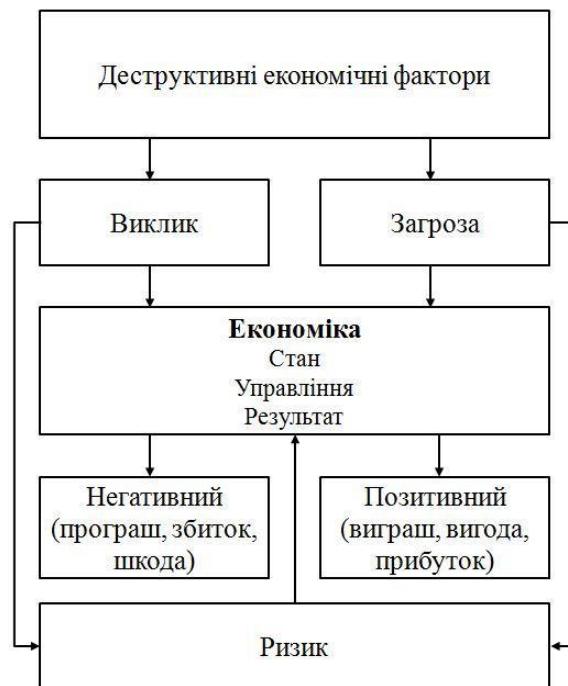

Рис.1. Модель поведінки економіки при впливі деструктивних факторів

Сучасний стан нормативно-правового регулювання економічної безпеки показує, що наявна нормативно-правова база має декларативний характер, адже на сьогодні немає базового документа для забезпечення економічної безпеки та зменшення критичних ризиків і загроз в економіці, що значно ускладнює реалізацію державної політики національної безпеки з нейтралізації економічних загроз. Тому необхідна розробка та прийняття спеціального законодавчого акту, спрямованого на виявлення та ідентифікацію всіх загроз національним інтересам України у сфері економічної безпеки, урегулювання питань реагування та протидії цим загрозам, що дасть змогу створити умови для забезпечення розвитку економіки, зростання національної безпеки та добробуту населення.

Акцентовано увагу на складнощах у сфері державного регулювання економічною безпекою, а саме: на сьогодні відсутня чітко виражена організована система вироблення та реалізації єдиної державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки. Спираючись на це, окреслено основні проблеми забезпечення економічної безпеки в умовах цифровізації національної безпеки, серед яких є певна декларативність правових актів, відсутність чіткого закріплення і дотримання процедур здійснення контролю; низька ефективність

організації діяльності силових структур забезпечення економічної безпеки; недостатній розвиток інформаційних і комунікаційних технологій в області державного управління, неготовність органів державної влади до застосування ефективних технологій управління й організації взаємодії з громадянами й господарюючими суб'єктами; недостатній рівень підготовки кадрів в області, створення і використання інформаційних і комунікаційних технологій.

У другому розділі – **«Особливості функціонування системи державного регулювання економічної безпеки як складової національної безпеки»** – проаналізовано та визначено складові та функції системи економічної безпеки держави, розглянуто державні інституції регулювання економічної безпеки, сучасні глобалізаційні виклики та реагування на них у контексті забезпечення стабільного розвитку економіки України. Акцентовано увагу на тому, що найважливішою метою будь-якої економічної політики, в тому числі державної політики модернізації є забезпечення економічної безпеки країни. Економічна безпека є визначальною складовою національної безпеки України й має досить складну внутрішню структуру, що підтверджується розбіжністю поглядів щодо її визначення.

Нехтування економічною безпекою може призвести до негативних соціально-економічних наслідків, депресивного стану галузей економіки, зростання рівня імпортої залежності, банкрутства суб'єктів ринку тощо. Саме тому актуальним на сьогодні є гарантування передумов до забезпечення економічної безпеки держави і нівелювання загроз.

Економічна безпека країни є досить складною системою, що має свою будову з відповідними її складовими. На основі аналізу літературних джерел та власних досліджень виділено основні складові економічної безпеки держави. На сьогодні суттєво зростає роль інформаційної безпеки, тому вона виділена, як самостійна складова економічної безпеки. Визначено, що інституційне забезпечення управління національною економікою, орієнтоване на забезпечення економічної безпеки, є однією з вирішальних домінант збалансованого розвитку держави в умовах цифровізації.

Одним з ключових процесів розвитку світової економіки на сьогодні є невідпинні перманентні процеси глобалізації. Наслідки глобалізації можуть носити як позитивний, так і негативний характер, однак альтернативи їй немає, в зв'язку з чим є важливим акцентувати увагу на дослідженні викликів, загроз та ризиків, які несуть зазначені процеси, і можливостей для національної економіки, що виникають у ході цих процесів. Сучасна глобалізація світової економіки виявляється в процесах, представлених на рисунку 2.

Глобалізація стала результатом розвитку сучасної міжнародної економіки та науково-технічної, у тому числі інформаційної, революції. Глобалізаційні світові процеси – це передусім наслідок свободи та швидкості реалізації міжнародних трансакцій за допомогою комп'ютеризації, мережі Інтернет та мобільного зв'язку.

Глобалізація все більш охоплює політичні, економічні, соціальні, екологічні, науково-технологічні та інші сфери, серед яких центральною стає саме економічна (рис. 3).

Серед позитивних аспектів глобалізаційних процесів виділені:

– поглиблення спеціалізації і міжнародного поділу праці дає можливість більш ефективно розподіляти кошти і ресурси, що в кінцевому рахунку сприяє підвищенню середнього рівня життя і розширенню життєвих перспектив населення (при більш низьких для нього витратах);

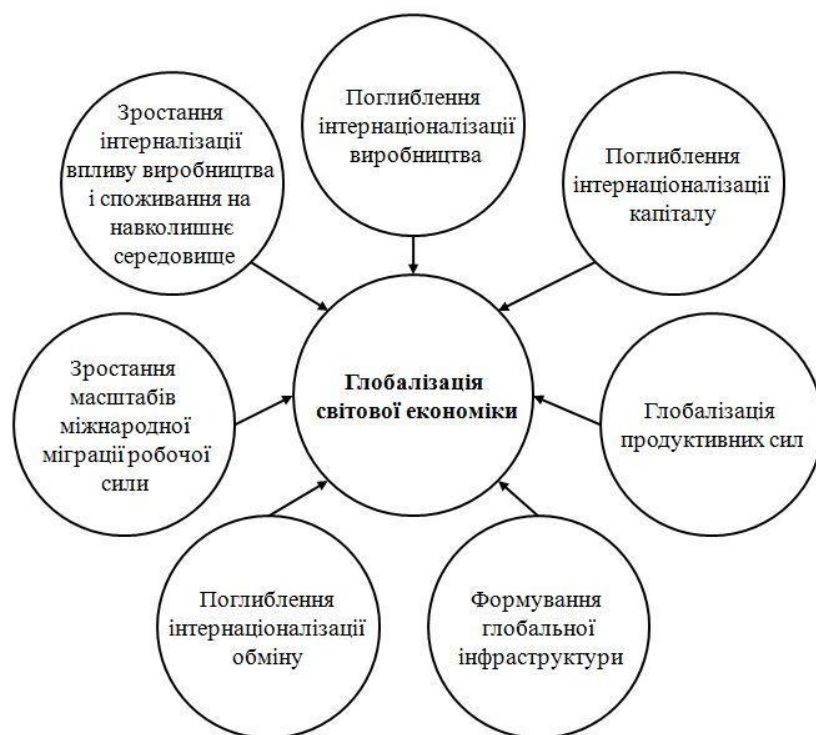

Рис. 2. Компоненти глобалізації світової економіки

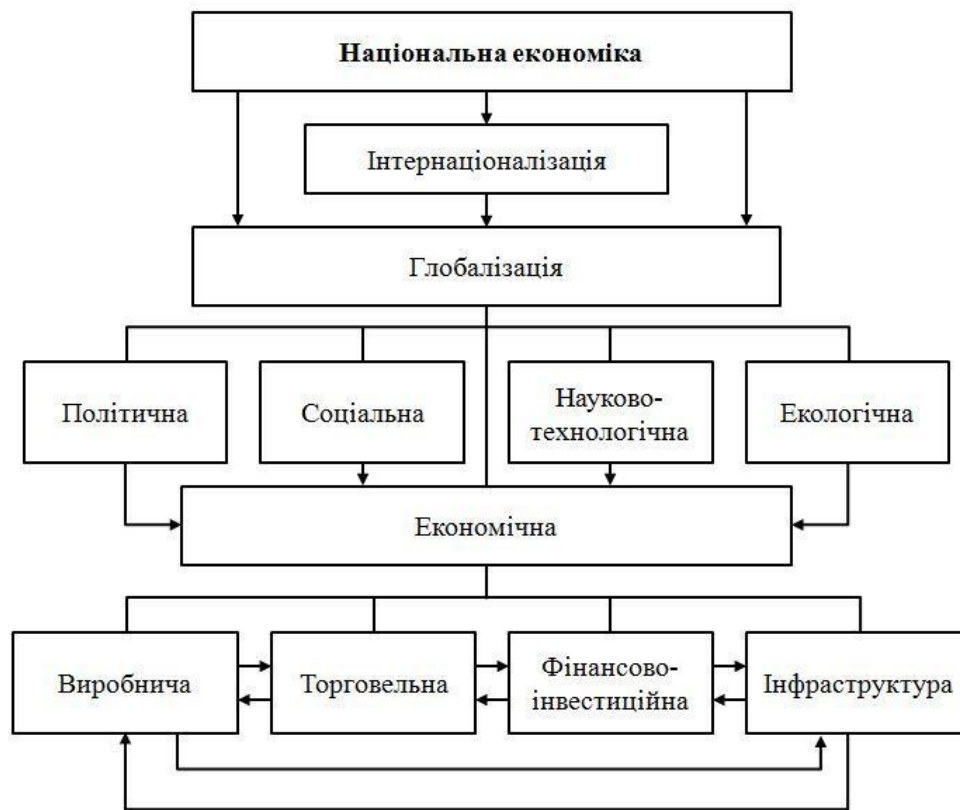

Рис. 3. Структура глобального процесу

- економія на масштабах виробництва, що потенційно може призвести до скорочення витрат і зниження цін, а, отже, до стійкого економічного зростання;
- вигода від вільної торгівлі на взаємовигідній основі;
- стимуляція подальшого розвитку нових технологій, що стимулює підвищення продуктивності праці, раціоналізацію виробництва;
- посилення міжнародної конкуренції у світовій економіці, що вигідно, перш за все, споживачам, так як конкуренція дає їм можливість вибору і знижує ціни;
- мобілізація більш значного обсягу фінансових ресурсів, оскільки інвестори можуть використовувати більш широкий фінансовий інструментарій на зростанні кількості ринків;
- глобалізація створює серйозну основу для вирішення загальних проблем людства, в першу чергу, екологічних, що обумовлено об'єднанням зусиль світової спільноти, консолідацією ресурсів, координацією дій в різних сферах.

У той же час небезпечною тенденцією є «глобальна сепарація» – прискорення розриву між державами за рахунок взаємного накладання механізмів, які диференціюють світове співтовариство. У цьому аспекті глобалізація несе для України багато нових викликів, що потребують розробки і втілення ефективних механізмів реагування. Серед найбільш актуальних викликів виділені:

- вилучення багатства країни шляхом задіяння глобальних витончених фінансових інструментів, які односторонньо обслуговують переважно західний капітал;
- тотально-монопольне володіння світовими лідерами високими технологіями;
- діяльність наднаціональних економічних організацій, особливо Міжнародного валютного фонду та Світової організації торгівлі, які практично відверто відстоюють і обслуговують інтереси Заходу;
- вичерпання ресурсів транснаціональними корпораціями, що мають на меті досягнення максимальних прибутків, можуть руйнувати будь-які державні перепони (стаючи практично наднаціональними);
- «викачування мізків» – тенденція, яка набирає силу, позбавляючи країну важливого в умовах глобалізації інтелектуального капіталу.

За результатами, визначених вище викликів побудовано диспозицію міжнародної економіки (рис. 4). Сучасний стан міжнародної економіки характеризується тим, що на державу, суспільство, людину більшості країн світу здійснюється тиск глобалізаційної економіки, транснаціонального і наднаціонального управління.

В умовах глобалізації сучасна Україна потребує нової моделі економіки, де забезпечення добробуту її громадян є першочерговою задачею, що повинна відображати національні особливості в етнічному, історичному, ресурсному і геополітичному сенсі.

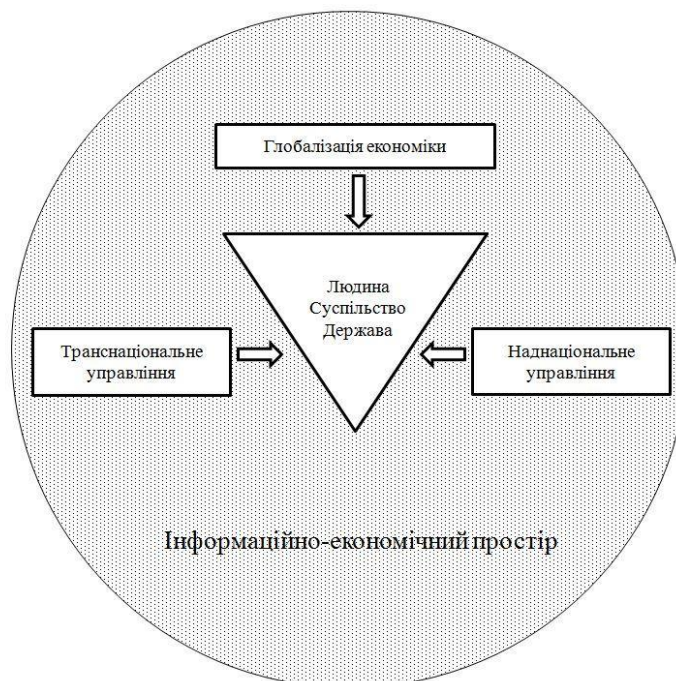

Рис. 4. Диспозиція міжнародної економіки

У третьому розділі – «Міжнародний досвід формування економічної безпеки держави» – розглянуто міжнародний досвід щодо формування економічної безпеки держави. Проаналізовано досвід формування економічної

стабільності держави в системі національної безпеки на прикладі Сполучених Штатів Америки. Проблема забезпечення національної економічної безпеки США пов'язана з одночасним вирішенням двох завдань: забезпечити динамізм і цілісність національної економіки шляхом антикризових заходів всередині країни та зберегти переважаюче положення у світовому господарстві, використовуючи його ресурси для розвитку національних продуктивних сил.

Економіка використовується в системі національної безпеки за допомогою трьох дублюючих один одного ролей. Перша – це економіка як джерело коштів, матеріальних засобів і особового складу для збройних сил. По-друге, економіка є джерелом економічної безпеки й добробуту американців. Третя – економіка як основа взаємодії між країнами та створення спільних або конкуруючих інтересів.

Основні підходи до аналізу та управління ризиками в США пов'язані з реалізацією превентивного аналізу ризиків, розвитком прогнозування, формуванням ряду моделей нового покоління, розвитком прогностики. Організаційно-методична основа процесу виявлення, оцінки та аналізу загроз має дворівневу структуру, що відповідає процесу довгострокового і короткострокового планування діяльності федерального уряду США, а також федеральних органів виконавчої влади.

Розглянуто особливості формування економічної безпеки населення Норвегії. Досвід захисту і методи збереження темпів економічного зростання невеликої держави, такої як Королівство Норвегія, на сьогоднішній день зазнали безліч викликів міжнародного світового економічного простору. Модель інноваційного розвитку Королівства Норвегія інакше ставить питання про економічну безпеку, оскільки торкається питання сталого соціального становища індивіда, що веде до стабільності бізнес-структур і держави в цілому.

Економічна безпека Королівства Норвегія не формується без історичних передумов жорсткої безпеки. Королівство використовує змішаний тип економічного управління, поєднуючи в собі елементи державного контролю і великого приватного сектора.

Проаналізовано загрози та можливості процесів глобалізації та охарактеризовано вплив цих процесів на стан економічної безпеки Польщі. Глобалізація нерозривно пов'язана з процесом політичної трансформації. Польща пережила унікальний досвід трансформації та розвитку за останні 30 років. Рецепт успіху країни можна пояснити як поєднання декількох далекоглядних структурних реформ (в місцевому самоврядуванні, фінансній дисципліні, банківському секторі та пенсійній системі), а також відповідній послідовності (від «шокової терапії» на початку перехідного періоду через «великий вибух» впровадження чотирьох основних реформ після стабілізації ситуації до нинішнього «інкременталізму»). Сьогодні Республіка Польща є незалежним суб'єктом безпеки, що функціонує як суверенна і демократична держава, яка реалізує національні інтереси та прагнення громадян в області безпеки, визначаючи гідні умови життя в мирній і стабільній обстановці, а

також досягнення процвітання громадянами при дотриманні закону і демократичних цінностей.

Розглянуто міжнародний досвід щодо формування економічної безпеки країн Азії. В Китаї виділяються дві сторони «економічної безпеки»: конкурентоспроможність і економічний суверенітет. Економічна конкурентоспроможність має життєво важливе значення не тільки для стимулювання національного економічного зростання, але і для проникнення на міжнародний ринок. Економічний суверенітет, в свою чергу, розглядається як засіб контролю держави над власним економічним розвитком і здатністю протистояти зовнішнім втручанням. З початком політики реформ і відкритості Китай постійно поліпшував свою світову конкурентоспроможність за рахунок залучення великого припливу іноземного капіталу, який сприяв освоєнню країною провідних технологій, підвищення управлінського досвіду, підготовки місцевих кадрів і зіграв важливу роль у підтримці конкурентоспроможності КНР.

В умовах глобалізації забезпечення економічної безпеки Японії реалізується в формах економічного патронату (антикризові заходи уряду, центрального банку та програмні виступи високопосадовців Японії), економічної кооперації та економічного протиборства.

Багато заходів антикризової політики уряду і Центрального банку Японії впливали відразу на кілька секторів економіки, їх можна розділити на наступні групи: заходи щодо стабілізації фінансової системи; заходи грошово-кредитної політики; заходи підтримки реального сектора економіки; заходи підвищення соціального захисту населення; податкові заходи; а також заходи бюджетної політики.

Сінгапур, у минулому англійська колонія, в даний час – незалежна самодостатня держава з процвітаючою економікою. Всього за чотири десятки років країні вдалося подолати безліч перешкод для перетворення з відсталого провінційного держави в сучасний фінансовий і торговий центр. Вжито жорстких заходів для подолання корупції, всі засоби масової інформації належать державі, доступ населення до Інтернету контролюється і обмежений, що говорить про жорстке державне законодавство.

Інноваційна система Республіки Корея являє собою високоорганізовану, відкриту і гнучку структуру, яка повністю відповідає вимогам забезпечення економічної безпеки країни. Вона постійно вдосконалюється з позицій реалізації національних інтересів і зміцнення економічної захищеності країни, яка успішно і динамічно розвивається.

У четвертому розділі – «Комплексний підхід до проблеми забезпечення економічної безпеки України» – розглянуто ключові загрози економічній безпеці держави в умовах глобалізації, довготривалий вплив яких знижує економічну безпеку держави, робить її вразливою перед зовнішніми викликами, суттєво послаблює позиції на світовій арені. Оцінено вплив загроз економічній безпеці держави, які поділяються згідно сфери їх виникнення на внутрішні та зовнішні. Визначено, що зовнішні загрози пов'язані з

несприятливими процесами у світовій економіці, а внутрішні – з діяльністю органів державної влади, макроекономічною і мікроекономічною нестабільністю ринкової економіки, вони обумовлені тими процесами, які виникають у ході реалізації економічної політики держави. Зазначено, що сучасні умови розвитку безпеки держави, зумовлені новими викликами та загрозами, потребують удосконалення та впровадження нових заходів протидії негативному впливу основних загроз національній економічній безпеці держави. В результаті проведеного дослідження визначено основні заходи щодо протидії основним загрозам економічній безпеці держави.

В умовах загострення світової фінансової кризи й продовження економічної та соціальної кризи особливе місце займає дослідження такого явища економіки, яке є універсальним для будь-якого економічного господарювання – тіньового сектора економіки. Тіньова економіка породжує корупцію, а корупція, в свою чергу, створює основу розквіту тіньової економіки. Корупція є одним з найбільш небезпечних факторів в суспільному житті, що деструктивно впливають на стан не тільки національної безпеки держави в цілому, а й усіх її складових частин. Удосконалення діяльності боротьби з корупцією треба пов'язувати з комплексним здійсненням правових, політичних, організаційних, технічних і фінансових заходів, що забезпечують розвиток необхідних механізмів, реалізація яких дозволить створити серйозні передумови для докорінної зміни ситуації у сфері протидії масштабним проявам корупції.

Розкрито взаємозв'язок між інформаційними та економічними безпековими факторами в економічній площині. Виходячи з посилення, що об'єктом економічної безпеки є економічна система держави, її стабільність і стійкість, то в умовах глобальної інформатизації особливу значимість набувають інформаційні чинники економічної безпеки: формування інформаційної економіки, зростання ролі інформації, інформаційних ресурсів і технологій у розвитку сучасної економіки. В той же час процес інформатизації створює в цілому не тільки нові можливості, але і нові проблеми та загрози, на підставі чого зроблено висновок про дуалізм впливу інформаційних чинників на економічну безпеку держави. З одного боку, розвиток інформаційних технологій підвищує ефективність використання всіх економічних ресурсів, дозволяє забезпечити економічне зростання, налагодити раціональне управління суспільними процесами, підвищити рівень і якість життя. З іншого боку, інформатизація породжує нові загрози для розвитку економіки, обумовлені зростанням її залежності від безпеки використовуваних інформаційних технологій, що негативно впливає на економічну безпеку держави, особистості та актуалізує проблему забезпечення економічної безпеки в інформаційній сфері.

Введене поняття «інформаційно-економічна безпека»: комплексна система, що забезпечує захист життєво важливих інтересів громадян, суспільства та держави в економічній сфері від внутрішніх і зовнішніх інформаційних загроз. Останні в такому визначенні набувають статусу

інформаційно-економічних загроз – сукупності умов, факторів і подій, які визначають ефективність внутрішніх і зовнішніх деструктивних інформаційних впливів на економічний стан країни.

Запропонована модель, що відображає взаємозв'язок безпекових факторів із фокусом уваги на забезпечення економічної стабільності та стійкості, як основних умов прогресивного розвитку економіки, що представляє науковий інтерес щодо поглиблення знань та придбання умінь дієвого державного регулювання (рис. 5).

Рис. 5. Взаємозв'язок безпекових факторів у забезпеченні економічної стабільності та стійкості

Державне регулювання економічної стабільності та стійкості розглянуто на основі аналізу ризиків сучасної економіки (рис. 6)

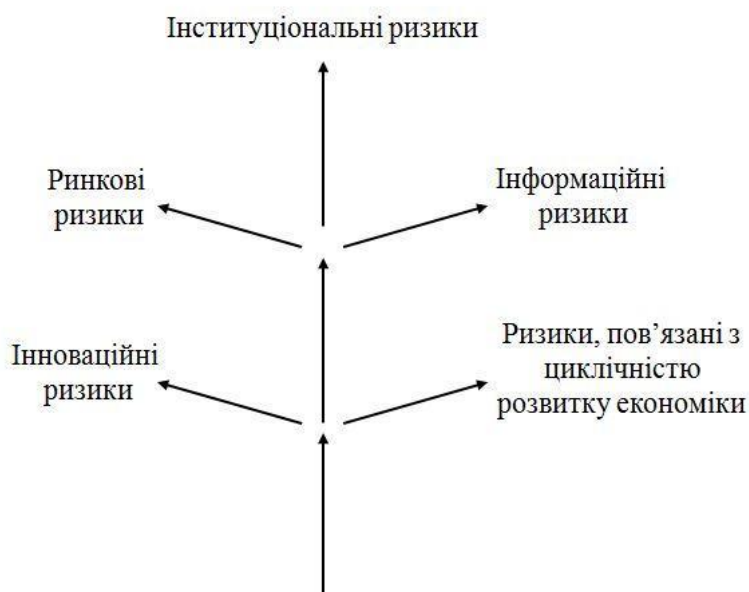

Рис. 6. Ризики сучасної економіки

Інноваційні ризики: державне управління має бути направлене на підвищення наукоємності та конкурентоспроможності продукції на основі новітніх інформаційних технологій, ефективній взаємодії між наукою і реальним сектором економіки.

Ризики, пов'язані з циклічністю розвитку економіки: інформаційні технології є однією з причин циклічних трансформацій у сучасній економіці. Державне управління має зосередитись на дієвому прогнозуванні негативних тенденцій, пов'язаних із нестабільністю та нестійким трендом розвитку.

Ринкові ризики: ІКТ дають можливість монополізації ринку, з'являються нові форми конкурентної боротьби. Головною управлінською функцією держави має стати формування чесних ринкових відносин, недопущення інформаційної війни як форми конкурентної боротьби.

Інформаційні ризики: втрата інформаційної безпеки, інформаційна колонізація тощо. Управління має зосередитись на комплексі заходів щодо захисту від загроз, пов'язаних з розвитком новітніх інформаційно-комунікаційних технологій і Інтернету. До складу показників економічної безпеки мають бути включені інформаційні фактори.

Інституціональні ризики: інформаційні технології можуть бути причиною порушення прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет, появи нових форм опортунізму тощо. Актуалізується проблема такого явища як «цифровий концлагер». Управління має включати: розробку нових законів у сфері інформаційно-економічних відносин; забезпечення балансу творчих і обмежувальних законів в інформаційній сфері, інтеграцію країни у світовий правовий простір, створення нових інститутів, що визначають рамки взаємодії та правил поведінки в Інтернет-просторі («електронний кордон», «електронний суверенітет», «електронний податок» і ін.), розвиток приватно-державного партнерства в інформаційній сфері.

Проведений аналіз ризиків свідчить про те, що більшість із них тою чи іншою мірою обумовлені інформаційними факторами, отже управління ризиками має бути зосереджене на максимальній увазі до них.

У рамках поставлених завдань дисертаційної роботи досліджено сутність понять «цифрова економіка», «кіберпростір» та «кібербезпека» в контексті національної безпеки. Акцентовано, що інтеграція безпекових аспектів інформаційних та економічних процесів переводить державне управління у сфері економіки на більш високий рівень за вимогами до ефективності. Система національної безпеки в розрізі досліджених понять представлена згідно рисунку 7. Наведена логіка її побудови.

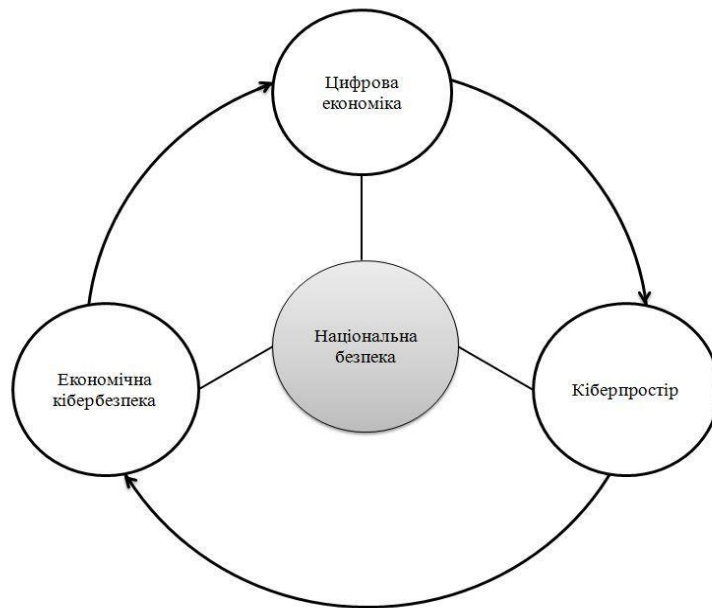

Рис. 7. Система національної безпеки у кіберекономічному розрізі

Інтереси національної безпеки потребують якнайшвидшого впровадження цифрової економіки, функціонування якої переважно відбувається у кіберпросторі. Останній фактично являє собою загальний простір взаємодії інформаційних потоків, в якому спостерігається явище глобалізації у всьому різноманітті її проявів. Кіберпростір не виокремлюється межами національних держав, його межі рухливі та мінливі, він розсіяний повсюди, хоча і не відображений ні на одній карті світу. З'являється новий формат соціально-економічних процесів і внутрішніх відносин, включаючи нові форми трансграничної соціалізації (через розваги, роботу, приналежність до груп інтересів тощо).

Новітні економічні процеси в кіберпросторі потребують адекватних безпекових заходів. Економічна кібербезпека починає відігравати надзвичайне значення для національної безпеки, адже кіберзлочини у вигляді кібершпигунства (викрадення інформації про новітні технологічні розробки, фінансові операції тощо) та кібератак (ціллю яких є порушення роботи систем життєзабезпечення, програмного забезпечення, відключення або вивід зі строю техніки тощо) можуть заподіяти непоправну шкоду стратегічно важливим об'єктам як державного, так і приватного сектору, створити умови для масового невдоволення населення.

Економічна кібербезпека в наведеній на рисунку 7 системі має бути направлена на превенцію, виявлення і ліквідацію таких загроз:

- кібершпionаж і маніпулювання унікальною інформацією, що ведуть до порушення стійкості розвитку економіки, ослаблення валюти, не реалізації намічених програм, підриву інвестиційних проєктів;

- економічні кібервійни, що ведуть до відставання ВВП, викликаному зростанням непродуктивних витрат, формування нового сегмента тіньової

економіки – «чорного» кіберринку, порушення ринкових механізмів і принципів конкуренції, монополізації економіки;

– інформаційне домінування розвинених країн, що веде до набування ними технологічної ренти та посилення від них економічної залежності, витіснення слабкої національної економіки зі світового інформаційного ринку.

Останній підпункт прямо вказує на необхідність розвитку національної цифрової економіки. Однак впровадження будь-якої новітньої технології несе з собою ризики з точки зору кібербезпеки і це свідчить про те, що розвиток безпекового аспекту є фундаментом ефективності цифрової економіки (що і відображено стрілкою на рис. 7).

Високий рівень розвитку кіберпростору і організації кіберзагроз вказує на необхідність зміни парадигми стратегії кібербезпеки: вона повинна базуватися не на реагуванні за фактом, а за принципом прогнозування і планування захисту від майбутніх дій кіберзлочинців. Для цього потрібно постійно аналізувати сучасні тренди економічних кіберзагроз. Виділені найбільш актуальні на даний час.

Провідним і найнебезпечнішим трендом є використання кіберзброї в конфліктах між державами, що набуває нових форм, а кіберактивність відіграє провідну роль у цьому деструктивному діалозі.

Зростання атак з метою шпіонажу, отримання конфіденційних даних. При цьому атаки, спрямовані на розкрадання інформації, часто містять фінансовий підтекст: вкрадені дані потім використовуються для крадіжки грошей, шантажу або розміщуються для продажу на тіньовому ринку. Ще один з актуальних трендів глобального рівня у цьому плані – злом персональних пристроїв головних посадових осіб держави та бізнесу.

Цілеспрямовані атаки на фінансові установи. Сучасний досвід хакерів та спеціалізоване програмне забезпечення здатні зламати багаторівневу захисну систему банку і зняти кошти. Триває процес консолідації та зростання хакерських груп, з'являються нові, ще більш витончені методи.

Атака мережевих пристроїв і перехоплення трафіку – найсвіжіший тренд розвитку кіберзлочинності, що полягає у зломі не кінцевих комп'ютерів, а мережевих пристроїв, що керують трафіком. У результаті здійснюється не тільки аналіз і крадіжка даних, але й складні комбінації з підміною мережевих адрес, що дозволяють перенаправляти трафік зі справжніх на фейкові фішингові сайти.

Розвиток і вдосконалення шифрувальників і здирників (ransomware) – окремий тип вірусного ПЗ, що є особливо небезпечним в економічному плані. Проникаючи в комп'ютерні системи, шкідливий код даного типу шифрує дані та вимагає грошовий викуп за дешифрування.

Еволюція способів соціальної інженерії (психологічної маніпуляції) – зловмисники удосконалюють методи психологічної маніпуляції для отримання банківських даних, використання підроблених акаунтів у соцмережах, здійснюють дзвінки з надійних номерів, купують для надійності бази паспортних даних і т.д.

Таким чином, задля удосконалення державного управління у сфері економічної кібербезпеки першочергового втілення потребує інтенсивне підвищення ефективності нормативної бази, направленої на реалізацію системи управління кібербезпекою через заміну нормативних документів із технічного захисту інформації більш ефективним та сучасним базовим стандартом, і запровадження галузевих стандартів кібербезпеки з урахуванням міжнародних стандартів, які зарекомендували себе в розвинених країнах світу; перехід держави від моделі, коли вона контролює кібербезпеку, насамперед у приватних організаціях, до саморегуляції (виключення мають бути тільки для об'єктів критичної інфраструктури); створення Експертної ради з питань кібербезпеки за участю фахівців із інформаційної безпеки, професійних спільнот, практичних психологів із управління персоналом, представників бізнесу та державних органів; налагодження обміну інформацією про кіберінциденти та тісна співпраця держави з дослідниками та приватними компаніями; створення галузевих центрів реагування на кіберінциденти та обміну інформацією про кібератаки; розробка та затвердження Державної програми навчання для громадян та організацій щодо формування як загальної інформаційної культури, так і культури кібербезпеки в суспільстві.

У п'ятому розділі – «Економічна безпека людиноцентричного суспільства» – обґрунтовано актуалізацію застосування гуманістичних тенденцій і людиноцентризму в системі економічної безпеки, виявлено прояви та фактори впливу економічної нестабільності на особистість людини та запропоновані шляхи державного регулювання щодо забезпечення економічної безпеки населення, зроблено порівняльний аналіз перебігу економічних кризових явищ різних років (фінансово-економічна криза 2008 року, збройний конфлікт сходу України за період 2014-2020 роки, вірусна пандемія COVID-19 з 2019 року), спрогнозовано особистісні реакції внаслідок економічних криз держави, досліджено реакції особистості на економічну небезпеку та розроблено модель синхронізації економіко-особистісної взаємодії.

Науково-технічний прогрес радикально змінив образ можливості продуктивної сили задля задоволення матеріальних потреб держави, суспільства, окремої особистості, що призвело до принципової перебудови структури національного господарства, сектора матеріально-технічного виробництва, оптимізації робочої сили, принципів та підходів, форм її функціонування, засобів реалізації відносин власності урегулювання комунікацій із суб'єктами господарювання. Представлені умови спровокували перехід від індустріальної до постіндустріальної економіки та суспільства, основною особливістю чого стала розбудова сучасних інтелектуальних технологій, висування інформації та знання на перший план. Доведено, що економічний розвиток напряду залежить від розвитку і саморозвитку потенціалу особистості, тим самим, визначаючи центральне місце людини у системі суспільного виробництва через створення оптимальних безпечних умов для цього. Високо компетентна реалізація людиноцентричного підходу в державному управлінні економічної безпеки забезпечить збереження і розвиток

кадрових, соціальних, природних, політичних ресурсів. Дотримання гуманних принципів державного регулювання, перевага духовних цінностей і можливостей самовизначення людини створить сприятливе підґрунтя для забезпечення економічної безпеки. На базі Державного закладу «Науково-практичний медичний реабілітаційний центр Міністерства охорони здоров'я України» у рамках виконання науково-дослідних робіт проводилося дослідження особистісних реакцій жителів Донецького регіону з метою визначення особистісної економічної безпеки в суспільстві (під час пандемії COVID-19). У дослідженні брали участь 400 осіб віком від 18 до 76 років. За результатами дослідження встановлено, що 68 % респондентів вважають економіку держави незадовільною; 30,5% – не вірять у зміну економічної ситуації в кращу сторону (зміни відсутні і вряд чи будуть); 22,5% мають надію на зміни, що настануть не раніше ніж через 10 років; 24% взагалі не розуміють актуальну соціально-економічну ситуацію. Аналіз результатів анкетування свідчить, що потреба в отриманні інформації щодо стану розповсюдженості пандемії й її економічних наслідків на початку пандемії «COVID-19» різко збільшилась до 38,8%. Також значно зменшилась кількість осіб, що не цікавляться інформацією взагалі до 3,4 % році (рис. 8). Також встановлено, що 25,5% не довіряють жодному з видів джерел інформації щодо розуміння актуального економічного стану. Відносно цього постало питання державного рівня в створенні державної інформаційної політики щодо забезпечення населення своєчасною, правдивою, об'єктивною і позитивною інформацією про економічно-соціальний стан у державі.

Пандемія «COVID-19» стала однією із загроз економічної стабільності держави. За результатами досліджень нами було встановлено, що внаслідок карантинних заходів та введених обмежень 45,5% осіб зазнали матеріальних і моральних збитків. Тільки постраждали морально – 28% осіб, матеріально – 9% осіб, не відчули змін 9% осіб. Отже, більшість людей зазнали фінансових потрясінь, наявність негативних думок, почуттів та емоцій.

Із рисунку 9 видно, що особистісним реагуванням на економічну нестабільність як в країні, так і в сім'ї є тривога, страх, роздратування. Незадоволення потреб провокує розростання роздратування на інші події, ситуації, будь-що інше. Воно не є сфокусоване на чомусь конкретному, і розпорошується на всі сфери життя, та з часом трансформується в соматичні нездужання (психосоматичні хвороби). Отже, економічна небезпека є особистісною загрозою для людини. У свою чергу, стабільна економіка формує міцний господарський потенціал з надійним кадровим забезпеченням. Задля реалізації останнього повинна бути системність забезпечення економічної безпеки держави та протидії негативному впливу загроз, що їй можуть зашкодити, шляхом удосконалення та впровадження новітніх інтегрованих заходів.

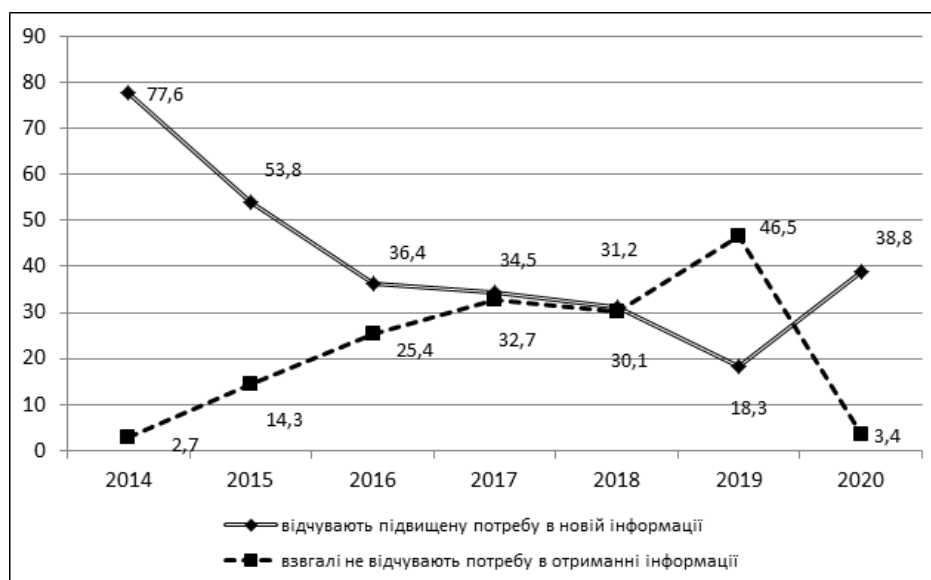

Рис. 8. Результати дослідження сприйняття актуальної економічної, соціальної, політичної інформації населенням (%)

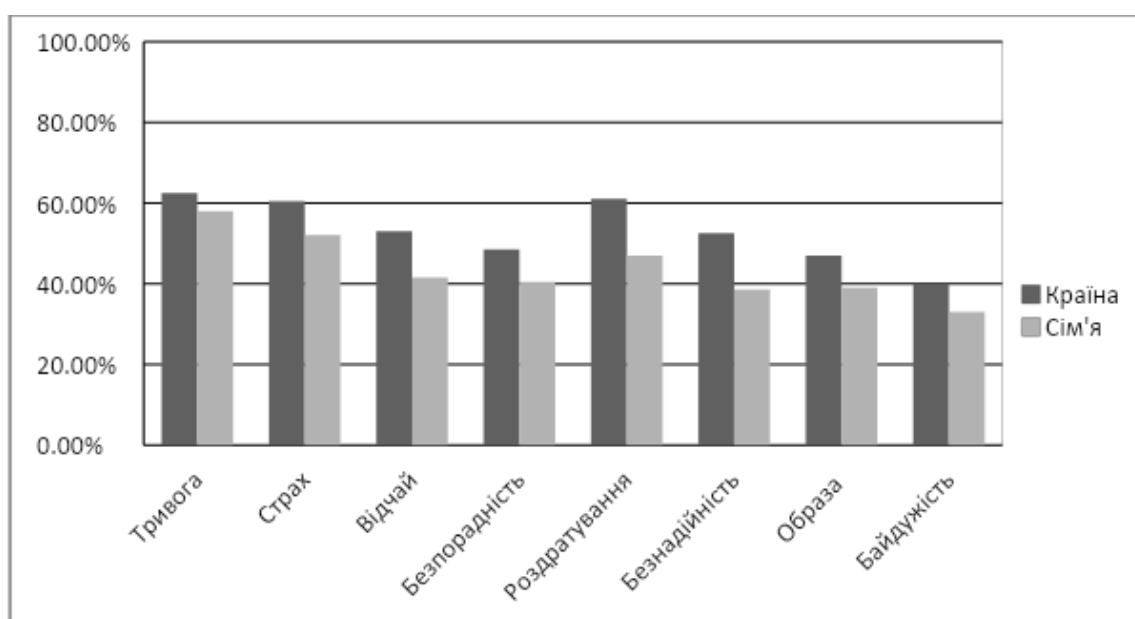

Рис. 9. Порівняння емоційних переваг по відношенню до економічного стану країни і власної сім'ї

Емоції суспільства, будучи базовою, інтегративною категорією для всіх емоційних явищ соціуму, з одного боку, відображають значимість соціально-економічних трансформацій, а з іншого – впливають на перебіг трансформаційних процесів. Ураховуючи останнє, розроблено та представлено модель цілісності окремої особистості і загальної економіки держави (рис. 10).

Рис. 10. Модель синхронізації економіко-особистісної взаємодії

Модель синхронізації економіко-особистісної взаємодії полягає у зв'язку структурних компонентів системи «особистість-економіка-держава», визначення їх впливу один на одного, з урахуванням основних, додаткових зовнішніх та внутрішніх чинників. Інформаційний контент є основним зовнішнім чинником впливу, що в свою чергу, може нести як позитивний, так і негативний зміст. Сприйняття цієї інформації і інтенсивність її наслідків залежить від індивідуальної реакції людини, що формується від наявного типу нервової системи, індивідуально-психологічних якостей, життєвого досвіду та пережитих психологічних травматичних подій.

Наведені чинники напряду корелюють із розвитком нервово-психічної напруги. Тобто, чим більше внутрішніх тригерних чинників для розвитку нервово-психічної напруги, тим вище її рівень. У свою чергу, постійна (довготривала), високого рівня, нервово-психічна напруга провокує порушення адаптації (наявність емоційних порушень, зниження настрою, недостатність мотивації, втрата життєвої енергії, пригнічення когнітивно-пізнавальних процесів, поява відчуття безнадії поведінкових розладів та інше). Відносно зазначеного у особистості зростає зниження соціальної активності (зменшується загальний показник працездатності, якість та об'єм виконаної роботи, не виконання встановленого виробничого плану, збільшення внутрішньо особистісних, міжособистісних конфліктів, погіршення психологічного клімату в середині колективу), тим самим зменшується об'єм суспільно-корисного виробництва національного продукту, що провокує поширеність економічних загроз і ризиків, і, як наслідок, коливання і розбалансування економіки країни, примноження неправильних рішень і помилкових дій в економічному секторі на рівні держави. Подібний логічний

ланцюжок закінчується посиленням поширення синдрому економічної ситуації «Fluctuating economy». Зазначений синдром характеризується тріадою ознак: уразливий інформаційний фон, дезадаптація, виробничий колапс. Розроблена модель описує збитки людського здоров'я і розвиток виробничого колапсу внаслідок наявності економічних загроз та негативного інформаційного впливу. Дана модель виступає основою для розрахунків збитків економіці та розробки заходів щодо їх попередження у майбутньому.

У шостому розділі – «Концептуальні напрями удосконалення системи управління економічною безпекою України» – розглянуто напрями удосконалення методичного інструментарію оцінювання економічної безпеки, запропоновано авторський концепт алгоритму обчислення інтегрального показника економічно-психологічної безпеки особистості, розроблена модель стратегії економічної безпеки.

Створення ефективної системи економічної безпеки передбачає з'ясування і систематизацію подій і дій, здійснення яких прямо чи опосередковано може становити загрозу для такої безпеки. У зв'язку з цим набуває актуальності проблема комплексної оцінки економічної безпеки, починаючи з особистості і закінчуючи країною у світовому вимірі. Відповідно виділено 4 площини (рис.11).

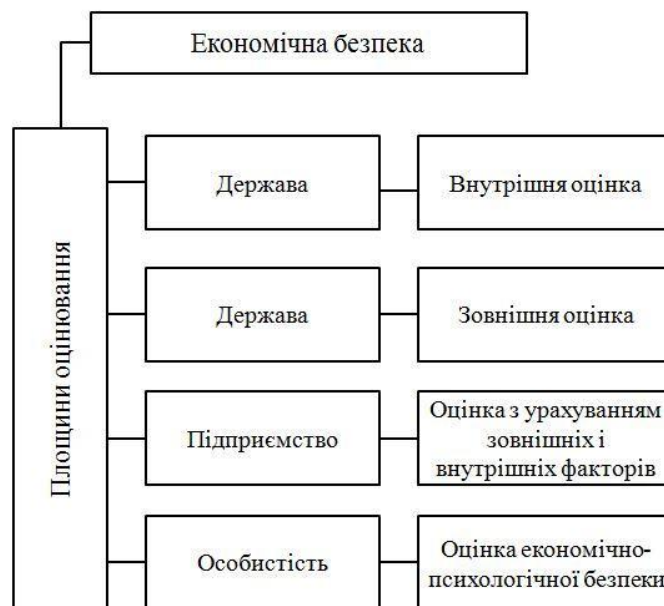

Рис. 11. Площини оцінювання економічної безпеки

В кожній із площин розглянуто стан та виділено напрями покращення методів комплексної оцінки економічної безпеки. Запропоновано авторський концепт алгоритму обчислення інтегрального показника економічно-психологічної безпеки особистості, де основними компонентами виступають: економічна, інформаційна та психологічна.

Виділено пріоритетні напрями державної політики щодо підвищення економічної безпеки України шляхом проведення активної інноваційної політики; розвитку внутрішнього ринку держави; підвищення добробуту населення; збільшення ефективності управління власністю – і в приватному, і в державному секторах; зменшення чинного стану національної економіки на користь орієнтованого на експорт сектора економіки. Вдосконалення інноваційної політики – необхідна передумова забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку держави та мінімізації ризиків та загроз економічній безпеці. Україні необхідні узгоджені й активні дії державних структур, бізнесу та науки в поєднанні з інноваційною стратегією, яка відповідає державним інтересам і пріоритетам.

Концептуальні засади управління збалансованим розвитком соціально-економічної системи повинні спиратися на наступні принципи та критерії оптимальності: узгодженість і несуперечність тактичних і стратегічних цілей; використання логіки системного підходу до вирішення всіх завдань управління; забезпечення гнучкості системи управління в умовах мінливого середовища; забезпечення достатньої кількості та раціональної структури всіх видів матеріальних, трудових і інформаційних ресурсів; зростання рівня економічної культури й довіри до влади при мінімізації рівня конфліктності та кримінальності соціального середовища; гарантії соціальної захищеності всіх верств населення; створення правових, політичних, економічних і соціально-культурних передумов для забезпечення конкурентоспроможності та ефективного функціонування первинної ланки економіки – суб'єктів господарської діяльності; раціональне поєднання прямих і непрямих методів державного регулювання поведінки всіх категорій учасників суспільно-економічних відносин; оптимізація балансу повноважень і відповідальності населення, суб'єктів господарювання, органів влади, політичних та громадських організації на мікро-, мезо- і макрорівнях; розробка і використання в практиці управління короткострокових і довгострокових прогнозів розвитку соціально-економічної системи та кон'юнктури зовнішнього середовища.

Результатом власних теоретичних і емпіричних досліджень стала розробка моделі стратегії економічної безпеки, що складається з наступних компонентів: викристалізація місії і мети економічної безпеки, аналіз зовнішніх і внутрішніх ризиків, планування завдань, формування і реалізація стратегії, управління і контроль (рис. 12). В основі розробленої моделі лежить людиноцентричний підхід, в свою чергу, базою розробки виступає аудит економічної діяльності особистості, суспільства, держави, матеріального і нематеріального виробництва. Реалізація представленої моделі дозволить модернізувати загальну структуру економічного забезпечення, що виконуватиме функції планування, моніторингу, прогнозування ризиків і успішного розвитку економіки в країні.

Завдяки чому відбудеться покрокове впровадження єдиної державної політики при чіткому розмежуванні компетенцій і забезпеченні узгодженого

функціонування всіх органів і посадових осіб держави, а також громадян, які беруть на законних підставах участь в реалізації заходів щодо забезпечення національної безпеки; послідовність і адекватність заходів захисту національних економічних інтересів реальним і потенційним загрозам; взаємна відповідальність особистості, суспільства і держави, баланс їх інтересів.

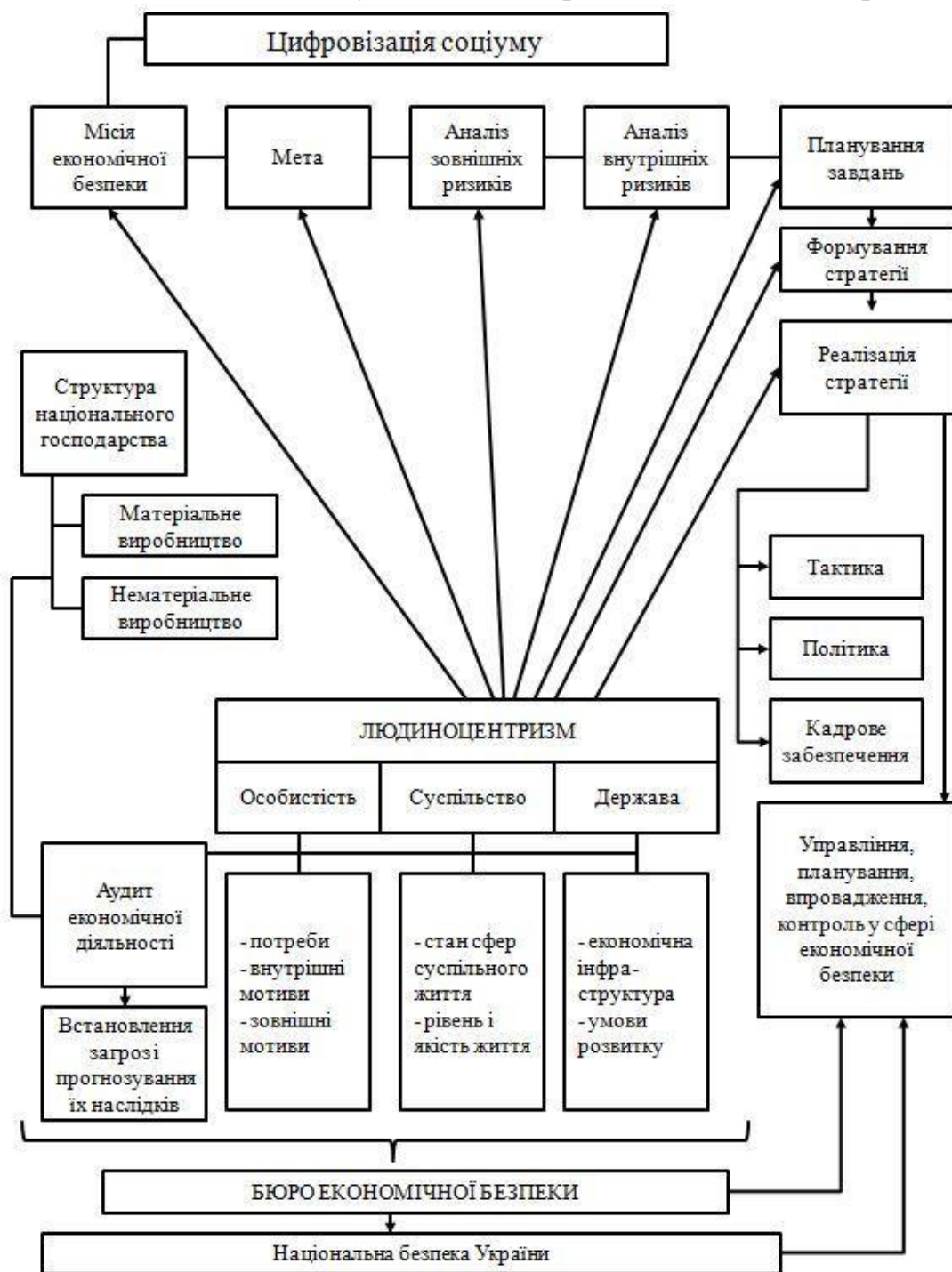

Рис. 12. Модель стратегії економічної безпеки

Головна ідея полягає у досягненні високого рівня зайнятості населення і примноження соціального добробуту держави через примноження добробуту кожного окремого громадянина, так як людина є головним національним

багатством держави. Саме на її «плечі» лягає розвиток і безпека економічної системи. При максимально автоматизованому процесі людський фактор займає і буде займати суттєве місце у цьому. Реалізація гуманістично орієнтованого підходу – людиноцентризм, забезпечить високоякісну економічну безпеку і гарантуватиме стабільну і максимально ефективну діяльність установи, підприємства, галузевої сфери і країни в цілому.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі вирішено актуальне наукове завдання, яке полягає у науковому обґрунтуванні теоретико-методологічних засад забезпечення економічної безпеки в умовах цифровізації та розробки практичних пропозицій щодо удосконалення даного процесу. Результати, отриманні під час досліджень, підтверджують досягнення поставленої мети й вирішення завдань, дають змогу визначити напрями подальшого розвитку у цій сфері та зробити наступні висновки.

1. Досліджено теоретико-методологічні засади державного управління економічною безпекою в умовах цифровізації, а саме: охарактеризовано історичні засади становлення економічного розвитку держави, еволюцію становлення держави, з'ясовано особливості нових державних підходів управлінської діяльності в умовах цифровізації. Проведено аналіз сучасного стану нормативно-правового регулювання економічної безпеки та з'ясовано, що наявна нормативно-правова база має декларативний характер, адже на сьогодні не має базового документа для забезпечення економічної безпеки та зменшення критичних ризиків і загроз в економіці, що значно ускладнює реалізацію державної політики національної безпеки з нейтралізації економічних загроз. Запропоновано модель поведінки економіки при впливі деструктивних факторів, в якій зазначено, що на стан економіки впливають, з одного боку, виклики та загрози (сукупність дестабілізаційних чинників), а з іншого – наслідки реалізації ризиків, які залежать від управлінських рішень. Акцентовано увагу на складностях у сфері державного регулювання економічною безпекою, а саме: на сьогодні відсутня чітко виражена організована система вироблення та реалізації єдиної державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки. Спираючись на це, окреслено основні проблеми забезпечення економічної безпеки в умовах цифровізації національної безпеки, серед яких є певна декларативність правових актів, відсутність чіткого закріплення і дотримання процедур здійснення контролю; низька ефективність організації діяльності силових структур забезпечення економічної безпеки; недостатній розвиток інформаційних і комунікаційних технологій в області державного управління, неготовність органів державної влади до застосування ефективних технологій управління й організації взаємодії з громадянами та господарюючими суб'єктами; недостатній рівень підготовки кадрів в області створення і використання інформаційних і комунікаційних технологій.

2. Процеси глобалізації є невинними і перманентними і можуть носити як позитивний, так і негативний характер, однак альтернативи їм немає,

в зв'язку з чим стає важливим урахування можливих наслідків глобалізаційних процесів і можливостей під час формування економічної політики держави. Глобалізаційні процеси – це передусім наслідок свободи і швидкості реалізації міжнародних трансакцій за допомогою комп'ютеризації, мережі Інтернет та мобільного зв'язку. Глобалізація несе для України багато нових викликів, що потребують розробки і втілення ефективних механізмів реагування. Україні в умовах глобалізації потрібна нова модель економіки, де забезпечення добробуту її громадян є першочерговою задачею. Українська модель повинна відображати національні особливості в етнічному, історичному, ресурсному і геополітичному сенсі. Саме на такій методологічній базі можна визначити шляхи, здатні реально забезпечити входження України в коло країн-лідерів. Першочерговим завданням є реалізація політики трьох «І» (інновації, інвестиції та інтеграція), що створить об'єктивні передумови структурної модернізації та динамічного розвитку країни.

3. Проаналізовано основні складові компоненти й фактори економічної безпеки держави в умовах становлення цифрового суспільства. Зазначено, що економічна безпека країни є досить складною системою, що має свою будову з відповідними її складовими, які у свою чергу, є також досить складними структурами, можуть бути представлені у вигляді окремих самостійних підсистем, взаємодія яких формує державну політику в економічній сфері. Акцентовано увагу на тому, що на сьогодні суттєво зростає роль інформаційної безпеки національної економіки, тому її слід виділити як самостійну складову економічної безпеки. Визначено основні фактори системи забезпечення економічної безпеки держави, які впливають на якість її забезпечення та поділяються на дві загальні групи: зовнішні та внутрішні. До зовнішніх факторів, від яких залежить економічна безпека держави, слід віднести: рівень розвитку національної структури зовнішньоекономічних зв'язків країни, в тому числі міжнародна активність держави в частині її членства (участі) у різного роду міжнародних організаціях; привабливість економіки держави для іноземних інвестицій; виробництво економічних ресурсів, оптимально збалансованих за кількісними, якісними та структурними ознаками у розрахунку на душу населення; стан «тіньової» економіки у державі в частині «прозорості» зовнішньоекономічних операцій; активність міжнародної економічної злочинності на території держави; міжнародний імідж держави, який передає уявлення про державу в усіх сферах її життєдіяльності на міжнародній арені. Що стосується внутрішніх факторів, то до них слід віднести наступні: законодавчі, тобто наявність необхідного правового підґрунтя, яке визначає найбільш важливі аспекти національної економічної політики, в тому числі фінансової, бюджетної, податкової, виробничої, енергетичної як її обов'язкових складових; високий рівень тінізації економіки; фактори, які мають фінансову природу, а саме: стабільність банківської системи і фондового ринку, ефективність використання бюджетних коштів, умови кредитування, наявні валютні ризики тощо.

4. Система забезпечення економічної безпеки країни ґрунтується на розумінні та реалізації концепції національних економічних інтересів на державному та міжнародному рівнях, метою якої є підтримка збалансованості економіки, захист її від впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, здатність до стабільного розвитку. Проаналізовано досвід формування економічної стабільності держави в системі національної безпеки на прикладі Сполучених Штатів Америки. Державні органи США, що займаються економічним регулюванням, представлені у всіх гілках влади: законодавчої, виконавчої та судової, що досить наочно показує чітко позначений підхід до концепції «національний інтерес» і визначення ролі державного регулятивного впливу на господарюючі суб'єкти та цілі галузі, включаючи стратегічні. Питання формування інституційного середовища пріоритетно сфокусовано на пошуку механізмів захисту економічної безпеки як фундаментальної основи національної безпеки. Дані аспекти американської інституціональної моделі можуть бути адаптовані до умов економіки України, модернізація якої можлива в якості однієї зі стратегічних цілей державної політики. Розглянуто особливості формування економічної безпеки, де інакше ставиться питання про економічну безпеку, акцентуючись на сталості соціального становища індивіда, що веде до стабільності бізнес-структур і держави в цілому. Для України також перспективним напрямком може бути «економічний рівномірний розподіл», який є частиною соціальної політики Норвегії. Проаналізовано стан економічної безпеки Польщі, на досвід якої може спиратися Україна. Розглянута азійська економічна безпека на прикладі країн: Китай, Японія, Сінгапур, Південна Корея. На основі досвіду передових країн світу виокремлено ряд моментів для урахування в державній політиці регулювання економічної безпеки. Держава повинна спрямовувати свої зусилля і ресурси на такі джерела сталого розвитку: підвищення якості життя громадян шляхом гарантування особистої безпеки, а також високих стандартів життєзабезпечення; економічне зростання, яке досягається, перш за все, шляхом розвитку національної інноваційної системи та інвестицій в людський капітал; наука, технології, освіта, охорона здоров'я і культура, які розвиваються шляхом зміцнення ролі держави та вдосконалення державно-приватного партнерства; екологія і раціональне природокористування, підтримка яких досягається за рахунок збалансованого споживання, розвитку прогресивних технологій і доцільного відтворення природно-ресурсного потенціалу країни; стратегічна стабільність і рівноправне стратегічне партнерство, які зміцнюються на основі активної державної участі у розвитку багатополярної моделі світового устрою.

5. Проблеми в сфері інформаційних відносин, формування інформаційних ресурсів та користування ними загострюються внаслідок політичного і економічного протиборства різних держав, що має місце інформаційної нерівності. На тлі всього цього спостерігається і тенденція отримання несанкціонованого доступу з боку іноземних спецслужб та інших осіб до інформації економічного характеру і використання її з метою підриву економічної безпеки держави. Інформаційні системи, що включають

телекомунікації, аналітичну та прогнозовану інформацію впливають не тільки на стан ринку цінних паперів, а й на стан фінансової системи країни в цілому. В результаті таких дій відбуваються коливання курсів національних валют, зміна цін і зниження конкурентоспроможності товарів і послуг, створюються загрози економічній безпеці суб'єктів ринку держави. Важливою інформаційною складовою системи забезпечення національної безпеки є інформаційно-комунікаційні технології, а також технічні, програмні, лінгвістичні, правові, організаційні засоби, включаючи телекомунікаційні канали, які повинні бути застосовані в системі забезпечення національної безпеки для збору, формування, обробки, передачі або прийому інформації про стан національної безпеки і заходи щодо її зміцнення, і тим самим утворюють засоби забезпечення національної безпеки. Державна інформаційна політика в сфері інформатизації управлінських відносин може і повинна стати продовженням і механізмом реалізації державної адміністративної та соціально-економічної політики, сприяючи в умовах ринкових відносин високу ефективність функціонування як державного, так і недержавного секторів національної економіки, забезпечуючи цілісність управління країною як єдиним виробничо споживчим комплексом і єдиним суб'єктом управління.

6. Сучасний розвиток суспільства характеризується інтеграцією безпекових аспектів економічних та інформаційних процесів, що диктує необхідність створення єдиної сфери діяльності в забезпеченні інформаційно-економічної безпеки – комплексної системи, що забезпечує захист життєво важливих інтересів громадян, суспільства та держави в економічній сфері від внутрішніх і зовнішніх інформаційних загроз. Вдосконалення державного управління повинно включати: подолання декларативного характеру законодавства і скорочення розриву між законодавством і практикою в інформаційно-економічній сфері, створення нових інститутів, що визначають рамки взаємодії та правила поведінки щодо забезпечення стабільності та стійкості економіки.

7. Революція у сфері зв'язку та комунікацій стала суттєвим чинником розвитку цифрової економіки та кіберпростору, в якому вона функціонує. Водночас виникають кібербезпекові проблеми, що потребують вирішення з точки зору національної безпеки. Визначені поняття «кіберпростір» та «кібербезпека» в економічній площині, їх взаємозв'язок та роль у цифровізації економіки дали змогу відобразити модель системи національної безпеки у кіберекономічному розрізі. Узагальнення і розкриття причин і коренів кіберзлочинів, дій зловмисників залишається однією зі складних завдань у сфері забезпечення кібербезпеки в умовах інтенсивної цифровізації економіки. Необхідно точно і завчасно класифікувати елементи небезпеки в кіберпросторі, вивчати їх характеристики та сутність з виділенням основних особливостей тактик і дій зловмисників, розробляти адекватні механізми запобігання та припинення злочинних діянь. Результати дослідження показують важливість усвідомлення і осмислення серйозних проблем з питання забезпечення кібербезпеки, що вимагають розробки та здійснення більш ефективних

механізмів функціонування роботи кіберпростору, врахування людського фактору, комплексного і системного підходу в визначенні методичних засад та інструментаріїв формування державної політики з забезпечення кібербезпеки. Виділені першочергові заходи удосконалення державного управління у сфері економічної кібербезпеки мають сприяти покращенню ситуації.

8. Зазначено, що всі економічні виклики (кризи) супроводжуються інформаційним навантаженням, що може бути як позитивним (роз'яснення і доведення справжніх фактів та аргументів економічних подій до особистості), так і дестабілізуючим (неякісний рівень інформації - поширення фейків, антипропаганди і таке інше). Негативний інформаційний контент реалізує інформаційні атаки, викликаючи прогресування хаосу політичного, економічного і соціально-економічного напрямків. Все це несе свій вплив на психіку суспільства, поглиблюючи тривожні передчуття, тривогу, страхи, паніку кожної особистості. І як наслідок, прогресування психічних порушень, серед яких: неврастенія, розлади адаптації, панічні розлади, посттравматичні стресові, змішані тривожні і депресивні, соматоформні, obsесивно-компульсивні. Сформовано розуміння поняття «економічна небезпека особистості» як об'єктивно існуюча усвідомлювана можливість впливу факторів економічної нестабільності держави на психіку, самопочуття і життєдіяльність людини в цілому, що провокує розвиток тривожних очікувань, недовіри до влади і прогресуванням психічних порушень і розладів. Задля запобігання негативних особистісних реакцій внаслідок впливу економічних криз важливо вміти адаптуватися в кризовій ситуації, контролювати свої емоції, мати врівноважений психічний стан, достатній рівень життєстійкості, використовувати конструктивні стратегії копінг-поведінки, що дозволять протистояти психологічним навантаженням без негативних наслідків, а це потребує реалізації конкретних державних програм.

9. Розроблено модель синхронізації економіко-особистісної взаємодії, що полягає у зв'язку структурних компонентів системи «особистість-економіка-держава», визначення їх впливу один на одного, з урахуванням основних, додаткових зовнішніх та внутрішніх чинників. Інформаційний контент є основним зовнішнім чинником впливу, що, в свою чергу, може нести як позитивний, так і негативний зміст. Сприйняття цієї інформації і інтенсивність її наслідків залежить від індивідуальної реакції людини, що формується від наявного типу нервової системи, індивідуально-психологічних якостей, життєвого досвіду та пережитих травматичних подій. Наведені чинники будуть на пряму корелювати з розвитком нервово-психічної напруги. Тобто, чим більше внутрішніх тригерних чинників для розвитку нервово-психічної напруги, тим вище її рівень. У свою чергу, постійна (довготривала), високого рівня, нервово-психічна напруга провокує порушення адаптації (наявність емоційних порушень, зниження настрою, недостатність мотивації, втрата життєвої енергії, пригнічення когнітивно-пізнавальних процесів, поява відчуття безнадії поведінкових розладів та інше). Відносно зазначеного у особистості зростає зниження

соціальної активності (зменшується загальний показник працездатності, якість та об'єм виконаної роботи, не виконання встановленого виробничого плану, збільшення внутрішньо особистісних, міжособистісних конфліктів, погіршення психологічного клімату в середині колективу), тим самим зменшується об'єм суспільно-корисного виробництва національного продукту, що провокує поширеність економічних загроз і ризиків, і, як наслідок, коливання і розбалансування економіки країни, примноження невірних рішень і помилкових дій в економічному секторі на рівні держави. Подібний логічний ланцюжок закінчується посиленням поширення синдрому економічної ситуації «Fluctuating economy». Зазначений синдром характеризується тріадою ознак: уразливий інформаційний фон, дезадаптація, виробничий колапс.

10. Результатом власних теоретичних і емпіричних досліджень стало удосконалення методичного інструментарію оцінювання економічної безпеки. Акцентовано увагу на необхідності внесення інформаційних показників до обчислення інтегрального показника економічної безпеки у всіх площинах оцінювання: держава, підприємство, особистість. Запропоновано авторський концепт алгоритму обчислення інтегрального показника економічно-психологічної безпеки особистості, де основними компонентами виступають: економічна, інформаційна та психологічна. Розроблено модель стратегії економічної безпеки, що складається з наступних компонентів: викристалізація місії і мети економічної безпеки, аналіз зовнішніх і внутрішніх ризиків, планування завдань, формування і реалізація стратегії, управління і контроль. В основі розробленої моделі лежить людиноцентричний підхід, в свою чергу, базою розробки виступає аудит економічної діяльності особистості, суспільства, держави, матеріального і нематеріального виробництва.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації

1. Гнатенко В.С. Державне управління економічною безпекою в системі цифровізації національної безпеки: монографія. К.: КВІЦ. 2021. 332 с.
2. Гнатенко В.С. Інформатизація економіки та інформаційне суспільство. *The system of public administration in the context of decentralization of power: Collective monograph*. Riga: Izdevnieciba "Baltija Publishing", 2020. P. 19-33. DOI: 10.30525/978-9934-588-66-2-06.
3. Гнатенко В.С. Історичний нарис становлення економічної безпеки держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1866>
4. Гнатенко В.С. Особливості формування економічної безпеки населення Королівства Норвегії. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 4. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/41.pdf
5. Панченко О.А., Гнатенко В.С., Кабанцева А.В. Роль охорони громадського порядку у забезпеченні інформаційної безпеки держави. *Збірник наукових праць: Вісник Національного університету цивільного захисту Серія:*

«Державне управління». 2020. Вип. 1(12). С. 265-274. DOI: 10.5281/zenodo.3819249.

6. Гнатенко В.С., Кабанцева А.В. Особистість в економічній небезпеці. *Наукові перспективи*. 2020. № 6 (6). С. 21-31. DOI: 10.32689/2708-7530-2020-6(6)- 21-31.

7. Гнатенко В.С. Інформаційні виклики економічній безпеці держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 7. DOI: 10.32702/2307-2156-2019.7.25 http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/7_2019/27.pdf

8. Гнатенко В.С. Досвід формування економічної стабільності як основи національної безпеки в США. *Наукові перспективи*. 2021. № 1(7). С. 83-94.

9. Hnatenko V.S. Information and economic security as a factor of stable development of the state. *Public management*. 2020. № 5 (25). P. 61-72.

10. Гнатенко В.С. Державні інституції регулювання національної економічної безпеки. *Державно-управлінські студії*. 2019. № 6. <http://studio.ipk.edu.ua/wp-content/uploads/2021/02/Hnatenko-V.S.-DUS-6.pdf>

11. Гнатенко В.С. Прогнозування особистісної реакції на державні економічні кризи. *Аспекти публічного управління*. 2020. Том 8. № 6. С. 6-15. DOI: 10.15421/1520100.

12. Панченко О.А., Гнатенко В.С. Економіко-соціальні чинники дестабілізації національної безпеки України. *Наукові перспективи*. 2021. № 2(8). С. 192-203. DOI: 10.52058/2708-7530-2021-2(8)-192-203.

13. Гнатенко В.С. Нормативно-правове забезпечення державної політики у сфері економічної безпеки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 2. DOI: 10.32702/2307-2156-2021.2.31. http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/33.pdf

14. Гнатенко В.С. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій у забезпеченні економічної безпеки держави. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2020. № 22. С. 96-100.

15. Гнатенко В.С. Інформаційна безпека в державному регулюванні економічної стабільності та стійкості. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2021. Випуск 21. С. 103-108. DOI: 10.32843/

16. Гнатенко В.С. Основні складові економічної безпеки держави. *Науковий вісник: державне управління*. 2021. № 1(7). С. 66-82. DOI: 10.32689/2618-0065-2021-1(7)-66-82

17. Гнатенко В.С. Національний добробут у контексті забезпечення економічної безпеки держави. *Наукові перспективи*. 2021. № 3(9). С. 51-60.

18. Гнатенко В.С. Економічна безпека – запорука динамічного розвитку держави. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. Вернадського*. 2021. Том 32 (71). № 1. С. 6-10.

19. Гнатенко В.С. Державне регулювання бюджетного процесу в системі економічного процесу. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2020. № 23. С. 113-117.

20. Гнатенко В.С. Формування економічної стабільності як основа національної безпеки України. *Теорія та практика державного управління*. 2021. Випуск 1(72). С. 167-173.
21. Гнатенко В.С. Розвиток основних векторів забезпечення економічної безпеки України. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2021. Випуск 1(28). С. 94-98. DOI: 10.32836/2310-9653-2021-1.15.
22. Гнатенко В.С. Економічні загрози на прикладі польської економіки. *Публічне управління та адміністрування в Україні*. 2021. Випуск 22. С. 60-64. DOI: 10.32843/pma2663-5240-2021.22.11.
23. Гнатенко В.С. Загрози економічній безпеці держави в умовах глобалізації. *Аспекти публічного управління*. 2021. Том 9. № 1. С. 55-62.
24. Hnatenko Valeriy. Economic security in the state national security system. *Krakowskie Studia Małopolskie*. 2020. № 3 (27). С. 96-106.
25. Hnatenko Valeriy. Key factors of the state's economic security. *Public Administration and Law Review*. 2021. Tallinn, Estonia. Issue 1 (5). P. 61-66.
26. Гнатенко В.С. Тіньова економіка та корупційні аспекти як загроза економічній безпеці держави. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*. March 2021. Warsaw, Poland. № 1(33). P. 32-38.
27. Hnatenko Valeriy. National well-being as a key postulate of the national security. *Krakowskie Studia Małopolskie*. 2021. Nr 1(29). P. 56-66.
28. Hnatenko Valeriy, Panchenko Oleg, Kabantseva Anastasiia. Personality's reaction to the state's economic crisis phenomena. *Modern Science. – Moderní věda*. Praha. Česká republika, Nemoros s.r.o. 2021. № 2. P. 59-68.
- Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації*
29. Гнатенко В.С., Малєєва А.М. Теоретичні аспекти економічних втрат при інформаційній турбулентності. *The 9th International scientific and practical conference «Dynamics of the development of world science» (May 13-15, 2020) Perfect Publishing, Vancouver, Canada*. 2020. P. 438-443.
30. Гнатенко В.С., Малєєва А.М. Умови розвитку інформаційної економіки в епоху турбулентної глобалізації. *The 7th International scientific and practical conference “Science, society, education: topical issues and development prospects” (June 7-9, 2020) SPC “Sci-conf.com.ua”*, Kharkiv, Ukraine. 2020. С. 790-795.
31. Гнатенко В.С., Панченко О.А., Малєєва А.М. Економічні ризики в умовах інформаційної турбулентності держави. *Україна 2030: публічне управління для сталого розвитку: матеріали щоріч. міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 2020 р.): у 3 т. / за заг. ред. А. П. Савкова, М. М. Білинської, О. М. Петрось. Київ: НАДУ, 2020. Т. 1. С. 157-159.
32. Гнатенко В.С., Панченко О.А., Малєєва А.М. Інформаційна безпека як складова економічної безпеки держави. *Проблеми модернізації України: зб. наук. пр. Вип. 10: матеріали конференції «Розвиток української держави в умовах активізації євроінтеграційних процесів» (19 березня 2020 р.)*. К., МАУП. 2020. С. 20-23.

33. Гнатенко В.С. Актуальні проблеми економічної безпеки держави. *Європейський вимір публічного управління*: матеріали I регіональної наукової конференції / за заг. ред. Руденко О.М., Михайловської О.В. (м. Чернігів 22 грудня 2017 р.). Електронне видання. (навчально-наукова серія: «Публічне управління та адміністрування», випуск 6). Чернігів: ЧНТУ, 2017 р. С. 91-96.

34. Гнатенко В.С. Економічна безпека в системі національної безпеки держави. *Європейський вимір публічного управління*: матеріали II регіональної наукової конференції / за заг. ред. Руденко О.М., Михайловської О.В. (м. Чернігів, 21 грудня 2018 р.). Електронне видання. (навчально-наукова серія: «Публічне управління та адміністрування», випуск 13). Чернігів: ЧНТУ, 2018. С. 9-13.

35. Гнатенко В.С. Формування державної інформаційної економіки в умовах інформатизації суспільства *Європейський вимір публічного управління*: матеріали III регіональної наукової конференції / за заг. ред. Руденко О.М., Михайловської О.В. (м. Чернігів, 20 грудня 2019 р.). Електронне видання. (навчально-наукова серія: «Публічне управління та адміністрування», випуск 14). Чернігів: ЧНТУ, 2019. С. 30-33.

36. Гнатенко В.С. Економічна безпека людиноцентричного суспільства в умовах інформаційної турбулентності. *Медико-психологічні та інформаційні аспекти реабілітації і абілітації людини*: збірник тез доповідей учасників науково-практичної конференції з міжнародною участю / за загальною редакцією заслуженого лікаря України, професора О.А. Панченка. Київ. КВІЦ. 2020. С. 70-73.

37. Гнатенко В.С. Економічна безпека – складова захисту національних інтересів держави. *Напрями вдосконалення механізмів державного управління в умовах сучасних реформаційних процесів*: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 25-26 грудня 2020). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2020. С. 106-109.

38. Гнатенко В.С. Економічна безпека та система її забезпечення. *Сучасні аспекти модернізації науки в Україні: стан, проблеми, тенденції розвитку*: матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції (м. Варшава, Польща, 7 лютого 2021). 2021. С. 49-53.

39. Гнатенко В.С. Сучасний стан економічної безпеки України. *Публічне управління: проведення реформи в Україні*: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Покровськ, 10 грудня 2020). 2020. С. 113-117.

40. Гнатенко В.С. Вплив інформатизації суспільства на економічну безпеку в системі забезпечення національної безпеки. *Сучасні аспекти модернізації науки в Україні: стан, проблеми, тенденції розвитку*: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Зальцбург (Австрія), 7 березня 2021). 2021. С. 55-59.

41. Гнатенко В.С. Цифрова трансформація в економіці. *Актуальні питання, напрями та завдання стабілізації економічного розвитку країни*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 27

лютого 2021). Київ: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2021. С. 43-47.

42. Гнатенко В.С. Технології інформаційного супроводу в забезпеченні економічної безпеки держави. *Global and regional aspects of sustainable development*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Копенгаген, Данія, 26-28 лютого 2021). 2021. С. 717-722.

43. Гнатенко В.С. Ризики цифровізації та їх вплив на економічну безпеку держави. *Public administration: European development strategies: conference proceedings*, March 12–13, 2021. Venice: Izdevnieciba «Baltija Publishing». С. 151-154.

44. Гнатенко В.С. Зовнішньоекономічна безпека в системі національних інтересів держави. *Сучасні аспекти модернізації науки в Україні: стан, проблеми, тенденції розвитку*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Марсель (Франція), 7 квітня 2021). 2021. С. 37-40.

АНОТАЦІЯ

Гнатенко В.С. Державне управління економічною безпекою в системі цифровізації національної безпеки. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук із державного управління за спеціальністю 25.00.05 – державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку. – Міжрегіональна Академія управління персоналом. – Київ, 2021.

У роботі вирішено актуальне наукове завдання, що полягає в науковому обґрунтуванні теоретико-методологічних засад забезпечення економічної безпеки в умовах цифровізації та розробки практичних пропозицій щодо удосконалення даного процесу.

Сформульовано визначення понять «економічна безпека», «інформаційно-економічна безпека», «економічна небезпека особистості», «економічно-психологічна безпека особистості». Запропонована модель поведінки економіки під впливом деструктивних факторів, у якій зазначено, що на стан економіки впливають, із одного боку, виклики та загрози, а з іншого – наслідки реалізації ризиків, які залежать від управлінських рішень.

Проаналізовано основні складові компоненти й фактори економічної безпеки держави в умовах становлення цифрового суспільства. Акцентовано увагу на тому, що на сьогодні суттєво зростає роль інформаційної безпеки національної економіки, тому її слід виділити як самостійну складову економічної безпеки. Визначено основні фактори системи забезпечення економічної безпеки держави, які впливають на якість її забезпечення та поділяються на дві загальні групи: зовнішні та внутрішні.

Розглянуто міжнародний досвід щодо формування економічної безпеки держави на прикладі Сполучених Штатів Америки, Королівства Норвегії,

Республіки Польщі, країн Азії та виокремлено перспективні для України напрямки.

Виділено сучасні інформаційні загрози економічній безпеці України. Указано на необхідність зміни парадигми стратегії кібербезпеки, що повинна базуватися не на реагуванні за фактом, а за принципом прогнозування і планування захисту від майбутніх дій кіберзлочинців, для чого потрібно постійно аналізувати сучасні тренди економічних кіберзагроз.

Запропонована модель відображає взаємозв'язок безпекових факторів із фокусом уваги на забезпечення економічної стабільності та стійкості як основних умов прогресивного розвитку економіки, що представляє науковий інтерес щодо поглиблення знань та придбання умінь дієвого державного регулювання.

Досліджено вплив економічної небезпеки, інформаційних загроз на людину, встановлено її особистісні реакції на сучасні інформаційно-психологічні стреси, що надало змогу спрогнозувати наслідки на особистісному, суспільному і державному рівнях.

Проведено аналіз стану методологічного інструментарію оцінювання економічної безпеки держави. Запропоновано зміни до підходів оцінки економічної безпеки на рівні держави, інституцій, виробництва, особи.

Розроблено модель синхронізації економіко-особистісної взаємодії, що полягає у зв'язку структурних компонентів системи «особистість-економіка-держава», визначення їхнього впливу один на одного, з урахуванням основних, додаткових зовнішніх та внутрішніх чинників.

Результатом власних теоретичних і емпіричних досліджень стала розробка стратегічної моделі економічної безпеки, що складається з наступних компонентів: викристалізації місії і мети економічної безпеки, аналізу зовнішніх і внутрішніх ризиків, планування завдань, формування і реалізації стратегії, управління і контролю. В основі розробленої моделі лежить людиноцентричний підхід, у свою чергу, базою розробки виступає аудит економічної діяльності особистості, суспільства, держави, матеріального і нематеріального виробництва.

Ключові слова: державне управління, економічна безпека, національна безпека, інформаційне середовище, цифрове суспільство, інформаційна політика держави, кібербезпека, правове забезпечення безпеки, завдання правового забезпечення, правове регулювання безпеки, глобалізація інформатизація.

SUMMARY

Hnatenko V.S. State management of economic security in the system of digitalization of the national security. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation in candidacy for a scientific degree of the doctor of sciences in state administration by specialty 25.00.05 – state administration in the field of the state security and protection of public order. Interregional Academy of Personnel Management. – Kyiv, 2021.

The actual scientific task has been solved in the work, which consists in scientific substantiation of theoretical and methodological bases of ensuring economic security under the conditions of digitalization and development of practical proposals dealing with improvement of this process.

The definition of the concepts "economic security", "information and economic security", "economic danger of the individual", "economic and psychological security of the individual" has been formulated. A model of economic behavior under the influence of destructive factors has been proposed, which states that the condition of the economy is affected by challenges and threats on the one hand, and on the other hand, by the consequences of the risks' implementation that depend on management decisions.

The main components and factors of the state economic security under the conditions of a digital society formation have been analyzed. Focused attentiveness is placed on the fact that today the role of information security of the national economy is significantly increasing, so it should be identified as an independent component of economic security. The main factors of the state economic security system, which influence the quality of its provision, have been defined and are divided into two general groups: external and internal.

The international experience in the formation of the state economic security on the example of the United States of America, the Kingdom of Norway, the Republic of Poland, Asian countries has been considered, and promising areas for Ukraine have been highlighted.

Modern information threats to the economic security of Ukraine have been highlighted. The need to change the paradigm of cyber security strategy has been detected, and it should be based not on responding to the facts, but on the principle of forecasting and planning protection against future actions of cybercriminals, which requires constant analysis of current trends in economic cyber threats.

The proposed model reflects the relationship of security factors with a focus on ensuring economic stability and sustainability, as the main conditions for progressive economic development, which is of scientific interest to deepen knowledge and acquirement of effective government regulation skills.

The influence of economic danger, information threats on a person, his personal reactions to modern information and psychological stresses, which allowed predicting the consequences at the personal, social and state levels, has been studied. An analysis of the methodological tools condition for assessing the state economic security has been executed. Changes to approaches to assessing economic security at the level of the state, institutions, industry, and the individual have been proposed.

A model of economic-personal interaction synchronization has been developed, which consists of the connection of structural components of the

"personality-economy-state" system, determination of their influence on each other, taking into account the main, additional external and internal factors.

The result of our own theoretical and empirical research was the development of a strategic model of economic security, consisting of the following components: crystallization of the mission and objectives of economic security, analysis of external and internal risks, task planning, formation and implementation of the strategy, management and control. The developed model is based on a human-centered approach, in turn; the basis of development is the audit of economic activity of the individual, society, and state, tangible and intangible production.

It has been determined that the improvement of public administration should include: overcoming of the declarative nature of legislation and reducing the gap between legislation and practice in the information and economic sphere, creating new institutions that define the framework of interaction and rules of behavior to ensure economic stability and endurance. The solution to the problem of economic security should be comprehensive and systematic at various levels: regulatory, institutional, regional, and personal.

Keywords: public administration, economic security, national security, information environment, digital society, information policy of the state, cyber security, legal security, tasks of legal support, legal regulation of security, globalization and information technology.

Підписано до друку 16.08.2021
Формат 148×210 мм. Обл.-вид. арк. 1,5.
Наклад 100 прим.

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції
ДК № 7066 від 04.06.2020*

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2